НАРОДНИ МУЗЕЈ НИШ

Александар Динчић
Небојша Озимић

ПРИПАДНИЦИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ У НАЦИСТИЧКОМ КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ У НИШУ (1941-1944)

Ниш, октобар 2014.

Издавач
Народни музеј Ниш

За издавача
Славиша Поповић

Главни и одговорни уредник
Славиша Поповић

Студијски и историјски материјал прикупили и обрадили
Александар Динчић
Небојша Озимић

Рецензент
Мр Драган Крсмановић

Сарадници
Ратко Лековић
Зоран Стевановић
Бранислав Тикић
Иван Митић
Ивана Груден

Лектура и коректура
Биљана Станојевић

Технички уредник
Жељко Цајић

Тираж
1000

Штампа
Атлантис, Ниш

Становништво југоисточне Србије, посебно Ниша, током Другог светског рата, много је пропатило и физички страдало од фашистичке и нацистичке солдатеске. Једнострано и врло пристрасно приказивање догађаја из тог периода патњи и зла допринело је да се јаз између два војна покрета у Србији продуби, а мржња између преживелих и потомака погинулих још више појача. Јер - једни (партизани) су као победничка страна у рату сами себе окитили ореолима врлина, док су истовремено оне друге (четнике) означили као искључиве издајнике народа и злочинце.

Међутим, историјска документа, барем она која су доступна, говоре нешто друго и сасвим супротно. Јединствена прича о страдању припадника Југословенске војске у отаџбини (ЈВУО), познатијих као четника (равногораца) Драже Михаиловића по нацистичким концентрационим логорима не постоји. Публикација је настала је као резултат вишегодишњег рада историјског одељења Народног музеја у Нишу на прикупљању документације, сведочанстава и фотографија о заточеним припадницима и сарадницима четничког - равногорског покрета у нишком логору у сврху припремања сталне изложбене поставке у Меморијалном музеју „12. фебруар“ у Нишу. Целокупни материјал није могао бити приказан у овој публикацији.[1] Припадници Југословенске војске у отаџбини, као легитимни настављачи Војске Краљевине Југославије, били су под заштитом међународних конвенција о правима ратних заробљеника којих се нацисти и фашисти за време рата нису придржавали. Ту се ради о тешком и никада санкционисаном ратном злочину.

---

1 Евидентиране жртве, које су страдале из нишког концентрационог логора и затвора, а које су по окупаторским документима и извештајима обележене као „присталице Драже Михаиловића“, биће приказане у посебној монографији о свим жртвама коју припрема Народни музеј у Нишу у част 70-годишњице ослобођења Ниша у Другом светском рату.

НЕМЦИ НЕ ПРИЗНАЈУ ПОКРЕТ ОТПОРА

Југословенска краљевска влада, која је услед муњевитог немачког напада на Југославију напустила земљу, није признала капитулацију и распарчавање своје територије. Решила је да настави рат, ослањајући се на савезничке трупе и војне јединице које су избегле заробљавање. Отпор агресору разматран је још пре рата. У случају да војска доживи пораз на фронтовима борба се настављa четничким ратовањем у непријатељској позадини док се војска не стабилизује и док се ситуација на другим савезничким фронтовима не поправи. Не помишљајући на капитулацију, краљ Петар Други Карађорђевић је 16. априла 1941. године, у прогласу о нужности привременог напуштања земље, поред осталог саопштио:

,,Приморан да пред надмоћнијим непријатељем напустим национално земљиште, Ја не мислим прекидати борбу. Част заставе спасена је, али национална слобода је у опасности. Ја позивам Мој драги народ да не клоне под ударима судбине и да сачува веру у будућност... Уверен да ће Бог бранити нашу праведу ствар, Ја кличем: Живела Југославија и њена слобода!''

Окупатори нису признавали наставак пружања отпора од стране краљевске Југословенске војске у виду четничког организовања и деловања и одмах после 17. априла почела су да наступају са великом бруталношћу – стрељањем, хапшењем и депортацијама.

Према америчкој правној студији из 1959. године, Немци су припаднике Југословенске војске у отаџбини сматрали полулегалним војним формацијама, са већим легитимитетом него што су то имали припадници партизанског покрета.

Четрдесет и прва устаничка година, која је подигла народ да се бори против окупатора, јасно је показала све недостатке неприпремљене борбе две непомирљиве идеологије што ће касније прерасти у грађански рат са несагледивим последицама. Комунистичка партија

2D

Anl.254 Abtransport IV/A.R.220

IV.Art.Rgt.220 wird der Heeresgruppe Mitte zur Eingliederung als schwere Abteilung in die 211.Inf.Div.zugeführt und unterste Die Abteilung scheidet mit dem Abtransport aus dem Bereich des Bfh.Saloniki-Ägäis aus.

Anl.255 Aufstellung von 2 Pioniertrupps bei Pz.Abt.212

W.Bfh.Südost genehmigt die Aufstellung von 2 Pioniertrupps bei Stabskp.Pz.Abt.212 und Zusammenfassung in einem Kraftrad-erkundungs-und Pionierzug. Für die Aufstellung ist bei der Umbildung der 164.I.D. freiwerdendes Personal und Material zu verwenden. 164.ID.hat durchgeführte Aufstellung zu melden.

Anl.256
Bezug Anl. 219

O.K.H. hat befohlen, daß Neuaufstellung des III.I.R.268 der 113.I.D. aus personellen und materiellen Gründen nicht möglich. Bev.Kom.General in Serbien wird darüber benachrichtigt.

Überblick über die Lage im Bereich des W.Bfh.Südost um die Wende 1941-42

Serbien:

Gegen Mitte Dezember wurden die Säuberungsaktionen der 342. und 113.Div. zur Wegnahme des westl.Morava Tales und gegen die Mahailovic Gruppe im Raume Babina glava abgeschlossen. Zusammenhängende Kampfhandlungen fanden zu Ende des Jahres 1941 nicht statt, jedoch Sabotage und Überfälle wie bisher. Allgemein bestand der Eindruck, daß sich die Banden in unwegsame Gebirgsteile zurückgezogen haben. Stärkere Banden schienen sich unter Anlehnung an das kroatische Hauptaufstandsgebiet in Zlatibor-Gebirge südlich von Uzice zu versammeln. Eigener Vorstoß dorthin nicht möglich, da alle verfügbaren Kräfte für die Niederwerfung des Hauptaufstandes in Südostkroatien aufgeboten werden. Die in Serbien verbleibenden Truppen sind durch Ablösungsbewegungen der 113.,704.,714.und 717.Div.festgelegt.

Verluste in Serbien seit 15.12.41.:Eigene:4 Tote,9 Verwundete. Feind:324 Tote.

Verkehr und Wirtschaft in Serbien: Gesteigerte Transportschwierigkeiten ,Donauschiffahrt durch Eisgang beeinträchtigt. Leichte Besserung der Wirtschaftslage.

Die gespannte Lage in Rußland macht die Besetzung weiterer Gebietsteile in Serbien durch Bulgaren und die Herauslösung der 113.und 342.Div.für die Ostfront nötig. Die 342.Div.

Извештај немачког команданта Југоистока од 3. јануара 1942. године о гушењу устанка у Србији

Југославије (КПЈ) пошла је у устанак после позива Коминтерне из Москве, а генералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић, као командант војно-четничких одреда, након што су му Енглези послали поруку да то краљ Петар и влада наређују. Неприпремљени устанак окупатор је угушио у крви. У циљу одмазде за време извођења борбених акција стрељано је 17.000 лица на територији окупиране Србије.

Након доласка немачког генерала Паула Бадера на положај главнокомандујућег заповедника у Србији, уследиле су нове казнене мере против устаника. Немачки командант је у својој наредби од 20. децембра 1941. године, истакао три групе заробљеника које треба разликовати. Четврта тачка истог наређења, тицала се убијања и стрељања приликом акција. Нарочито је важна када је реч о опхођењу са наоружаним војним четницима: „*Стрељања приликом акција дозвољена су ако се буду открили наоружани побуњеници, укључујући ту и Михаиловићеве људе. Такви побуњеници немају никакве везе са заробљавањем*".

Заробљеници су препуштени на милост и немилост немачког освајача.

ПРВИ ВОЈНИ ЧЕТНИЦИ У ЛОГОРУ

У нишки концентрациони логор на Црвеном крсту крајем октобра 1941. године доведена је група мајора Драгутина Кесеровића, команданта Расинског четничког одреда, а од почетка 1942. године и Расинског корпуса ЈВУО. Војни четници су претходно неуспешно покушали да ослободе Крушевац, 23. септембра 1941. године – у част рођендана краља Петра Другог (по старом календару). Као помоћ опседнутим немачким трупама у граду пристигло је тенковско појачање из Ниша, након чега је уследило разоружавање и привођење устаника. Почели су прогони по целом Крушевцу и ближој околини. Немачки преки суд је без милости судио. Од 120 ухапшених и заробљених четника или њихових сарадника, на Багдали (Слободишту) стрељано је 25 устаника, 67

мање сумњивих су после саслушања отпустили кућама, а остале спровели у нишки концентрациони логор.

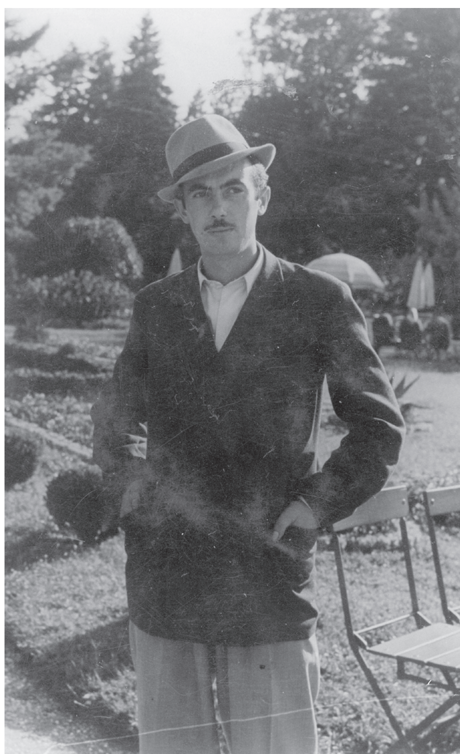

Јован Арсић из Бобота код Александровца Стрељан 21. јануара 1942. на Бубњу

Крушевачка група доведена је 30. октобра 1941. године. Поред четника мајора Кесеровића, који је први повео народ на окупатора, било је партизана, Јевреја и осуђеника из Казненог завода у Крушевцу. Најтежи кривци били су војни четници, јер су напали град и усмрћивали немачке војнике и старешине. Нарочито је занимљив случај Јована Арсића из жупског Бобота. Био је Солунац, носилац ордена Милоша Обилића и Албанске споменице и по завршетку рата политички врло активан. Припадао је Југословенској радикалној заједници. Неколико дана по завршетку избора у једној оштрој полемици убио је из пиштоља Бошка Пљакића из Бобота због чега је осуђен на затворску казну у трајању од десет година. Уочи рата пуштен је из крушевачког Казненог завода и једно време живео у Крушевцу. Ухапшен је поново од Немаца 25. септембра 1941. године у великој рацији под оптужбом да је учествовао у нападу

на Крушевац као четник мајора Кесеровића кога је познавао још са Солунског фронта. Стрељан је са осталим четницима на Бубњу. Већина су били или у пријатељству са Кесеровићем, или у 12. пешадијском пуку, где је исти био командант или као учесници у нападу на Крушевац.

Друга већа група стигла је у логор из Источне Србије - са Хомоља, краја, који је контролисао мајор Велимир Пилетић, један од најјачих Михаиловићевих устаничких команданата у овом делу Србије 1941. године. Трећу групу Немци су довели из Босне, где су јануара

Радомир-Раде Вукашиновић (1915-1943), учесник пробоја логора, 12. фебруара 1942. Убијен у заседи од Немаца 7. јуна 1943. године код Краљева са посилним Душаном Космајцем као командант жичког четничког батаљона у Другом Равногорском корпусу ЈВУО.

Група заробљених војних четника у Источној Босни, јануара 1942. године

1942. године, преузели офанзиву против четничко-партизанских војних снага. Операција у Источној Босни била је завршена заузимањем Подроманије, 23. јануара 1942. године. У периоду од 15. до 23. јануара 1942. године, четнички војни одреди мајора Јездимира Дангића и Павла Косорића, имали су 90 погинулих, док је 931 борац био заробљен. Од заробљеника из Источне Босне формиран је привремени логор у Дрињачи, малој варошици на левој обали Дрине. Прва група заробљеника из Босне одведена је на присилни рад у концентрациони логор Собибор у Пољској. Друга је отерана у рудник у Зајачи. Трећа-највећа група транспортована је у логор на Сајмишту, даље у Норвешку, а четврта у нишки концентрациони логор. Нишка група била је најмалобројнија. Према сећању шабачких заточеника бројала је око 20 људи.

Тако је у нишком логору крајем 1941. и почетком 1942. године било неколико група војних четника пуковника Михаиловића као ратних заробљеника.

БУГАРИ ПРОТИВ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ

Највећа окупаторска војна акција против припадника Југословенске војске у отаџбини у нишком округу од почетка окупације изведена је од 13. до 28. маја 1942. године. Немачки командант Србије је 20. априла писао да се мора извршити акција чишћења устаничких снага на простору југоисточно и североисточно од Ниша и да треба ангажовати бугарске снаге.

Бугарски окупациони корпус је најпре имао задатак да у југоисточној Србији сузбије партизанску акцију. Како је за то време нарасла Михаиловићева организација, организован је нови војни подухват.

Бугарски окупатор је за предстојећу акцију у нишком Заплању и белопаланачком срезу ангажовао делове пешадијског пука са седиштем у Лесковцу и Нишу. Према немачком извештају, приликом бугарске акције у нишком Заплању, заробљено је 105 устаника.

Простор где се налазио спаљени Ветански манастир. Рушевине свештениковог стана (1) и простор где се налазио свештеников стан (2)

Дана 13. и 14. маја, разоружан је Заплањски четнички одред који је као сеоску милицију водио Петроније Поповић - Петрица, предратни демократски првак из Доњег Душника. Он је раније направио везе са Михаиловићевим организаторима у Заплању, стварајући први војно-четнички одред Равне Горе. Већина ухваћених и заробљених четника са Поповићем спроведена је у нишки концентрациони логор.

Акција у белопаланачком крају почела је 25. маја. Имајућу ранију доставу да се оружје, муниција и експлозив Штаба под редним бројем 43 налази у манастирским зградама, Бугари су из манастира одвели сабрата и све богослове због сарадње са равногорским штабом.

Трећег августа 1942. године, Бугари су опколили Штаб под редним бројем 12 у селу Бољевац код Рибарске Бање и после краћег отпора заробили команданта мајора Добривоја Маринковића и још 40 четника. Био је то тежак губитак за Михаиловићеву војну организацију у југоисточној Србији. Уништен је организацијски

центар. Број ухапшених је порастао, јер су затворени и они који су из Ниша били повезани са штабом. Према једном немачком извештају, акција против Маринковићевог штаба на Великом Јастрепцу, праћена је хапшењем 90 Михаиловићевих људи, који су предати служби безбедности у Нишу у логор на Црвеном крсту. Командант Србије је јављао да су немачке снаге војно-полицијским акцијама у југоисточној Србији осујетили намеру Михаиловића, разбиле неколико организацијских центара: један на Великом Јастрепцу, један на Копаонику, један у селу Разбојна и један у Крушевцу, ухапсили многе Михаиловићеве важне људе и запленили много оружја. У исто време Бугари и Немци су са другом групом изводили акцију и против четника мајора Драгутина Кесеровића на Копаонику и успели су да заробе девет припадника штаба, од тога три Енглеза, које су на крају стрељали на излазу из села Крива Река.

У наређењу немачког команданта Србије окупаторским трупама за борбу против јединица ЈВУО од 4. септембра 1942. године, писало је да ће бугарски окупациони корпус пратити покрете трупа SS дивизије „Принц Еуген“ на Копаонику, а нарочито немачке 704. дивизије на подручју Хомоља и да ће наступати против јединица ЈВУО у области планине Јастребац, даље западно и југозападно од Лебана.

Окупатори су знали да четници крију Јевреје у Јужној Србији, па су новембра 1942. године припремили велику акцију и рације по многим косаничким селима да похватају и једне и друге. У извештају начелника округа Лесковачког од 1. децембра 1942. године, писало је да је у срезу Косаничком владала јака затегнутост због акције предузете од стране Бугара, а у вези са акцијом Драже Михаиловића, да су наступила масовна хапшења, како грађанства, тако и сеоског становништва и да нису поштеђени ни чиновници. Бугарска војска је по списковима вршила хапшења у Трмци, Доњој и Горњој Микуљани, Трпези, Баћоглави, Данковићима, Мачковцу, Пљакову, Дубрави, Белом Пољу, Влахињи и по другим косаничким селима. Хапшења су извршена и у Куршумлији. Из казненог похода у Косаници око 100

ухапшеника је доведено у нишки концентрациони логор. Тешки су их месеци чекали.

Капетан Иван Вујисић, Солунац – организатор ЈВУО и учесник пробоја логора на Црвеном крсту, 12. фебруара 1942. Бугари су га заробили 3. августа 1942. године са мајором Маринковићем у селу Бољевац и вратили у логор. Умро у Маутхаузену где је и спаљен

СВЕШТЕНИЦИ КАО РАВНОГОРСКИ САРАДНИЦИ У НИШКОМ КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ

Поред сарадње са припадницима ЈВУО, српски православни свештеници су затварани и као таоци. У нишки логор је доведен свештеник Благоје Поповић, отац команданта нишке четничке бригаде, ваздухопловног поручника Душана Поповића.

Јереј Благоје Поповић је рођен 1891. године у селу Лепчинце код Врања у сиромашној породици. Био је пре рата најпре парох Прекопчелички, па је премештен за пароха Грделичког у намесништву Власотиначком. Касније га Архијерејски синод поставља за привременог а затим сталног пароха Прве Дворанске парохије, где га је сачекао рат. У крушевачком крају сарађивао је са четницима мајора Кесеровића и чинио им разне услуге. Из нишког логора је преко Бањице интерниран у Маутхаузен, где је завршио овоземаљски живот. У Маутхаузену је убијен и његов син.

У логор је доведен и свештеник Петар Јовановић, као таоц за сина Љубомира Јовановића, команданта у Источној Србији. Окупатори су му за одмазду запалили кућу у Трстенику. Ухапшени прота Јовановић, његова супруга и ћерка, упућени су 2. фебруара 1943. године немачкој полицији у Крушевац, одакле су са осталим затвореницима возом одведени у Ниш. Немци су их затворили у четрнаестици са осталим Михаиловићевим људима. Када су Немци одводили логораше у интернацију, прота Јовановић је читао молитве, молио се Богу за њихово здравље и срећу на путу. Како прича сведок Мирослав Миловановић, свечано је стављао камилавку на главу, а затим вадио крст и црквене књиге и онда би се сви скупа молили. С њим су у Крушевцу били заточени и свештеници, који су скривали одбегле црвеноармејце. Потера за одбеглим црвеноармејцијама била је велика у ражањском, расинском и моравском срезу. Претресани су манастири и цркве. Бугари су ухапсили у манастиру Св. Роман код ражањског села Прасковче све богословце и сабрата манастира. Извршен је и претрес

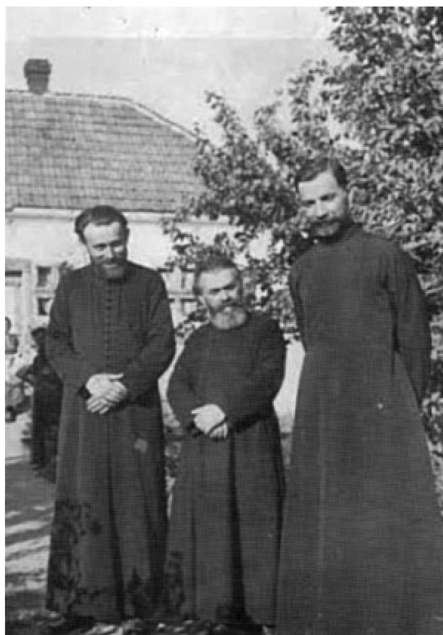
манастира у селу Наупаре код Крушевца. Одведени су старешина манастира отац Митрофан и јеромонах Ксенофонт Врацјаков, Рус, сабрат манастира. Ухапшен је и старешина Руске цркве посвећене Николају Рајевском у Горњем Адровцу код Алексинца. Ухапшени свештеници су из крушевачког затвора конфинирани у нишки логор, 25. фебруара 1943. године – сви под оптужбом да су људи у четничкој организацији.

У Лесковцу је 20. марта 1943. године ухапшен и свештеник Душан Аргировић, потомак националног борца у ратовима за ослобођење Србије (1876-1879). Немци су га довели у нишки логор као председника равногорског одбора у Лебану и истовремено команданта варошице. Са још неким угледним личностима из Јабланице који су радили за четнички покрет биће интерниран у логор Линц, а после рата остати у Аустрију. Једно време је постављен за пароха црквене општине у Салцбургу.

Свештеник Душан Аргировић (у средини)

Грађани Ниша су прочитали списак од тридесет стрељаних лица, који су Немци истакли, 12. априла 1943. године. На том списку, у делу о одмаздама над присталицама Драже Михаиловића, нашло се име Ранка Ђорђевића из Каштавара код Блаца. Пре избијања рата јереј Ранко Ђорђевић био је парох Прве блачке парохије у намесништву Косаничком (Куршумлија). За савесно обављање своје свештеничке дужности одликован је најпре црквеним појасом (1935), а касније и VII гр. 3 ст. (1938). Био је четнички сарадник, неколико пута одлазио у штаб и вршио верске обреде. Ухапшен је од Бугара 17. фебруара 1943. године у Блацу. Из Прокупља је пребачен у бугарски затвор у Нишу, а касније је предат Немцима у логору на Црвеном крсту, 4, априла 1943. године. Достојанствено се држао пред окупаторима, био је једно време и у самици, а затим је изведен и стрељан, 8. априла 1943. на Бубњу код Ниша.

Прота Павле Михајловић у друштву са Вукадином Вукадиновићем и Божидаром Миленковићем 1939. године

После јулске бугарске казнене експедиције која је претресла готово читав алексиначки и моравски срез, у логор су доведени свештеник Павле Михајловић, парох Трњански и јереј Вукадин Вукадиновић, парох Прве житковачке парохије. Павле Михајловић, свештеник цркве Света Петка, код кога се једно време скривао поручник Дража Петровић и који је вршио свечани обред приликом заклетве бораца Моравске четничке бригаде, ухапшен је у Трњану. Бугарска војска га је ухапсила са још петорицом сељака из истог села. Пре рата био је секретар Соколског друштва – чете у Трњану, вероучитељ у школи, коју је подигао у сарадњи са тадашњим трњанским учитељем Добривојем Маринковићем. Као парох Трњански, подигао је код цркве Св. Петке Трњанске, 1932. године, са парохом Житковачким, и нови црквени дом, а био је такође и оснивач мушког певачког друштва „Змај“. Од јаке туче и терорисања фашисти су му повредили вилице, па су му сви зуби скоро редом почели испадати. Дуже време је носио модрице од ове туче. На крају су га предали Немцима који су га осудили на четири месеца заточеништва у нишком логору.

Достојанство логорисаних свештеника и бораца Југословенске војске у отаџбини служио је као пример другима да се и у највећој несрећи мора очувати духовна вера ради сопственог спасења, ако не на овом, оно на оном свету.

Потере за војним штабовима и репресалије након пораза или пружања отпора, биле су праћене и паљењем манастира и цркава, убијањем и пребијањем свештеника, пљачкама и депортацијама ухапшеника. Бугари су блокирали манастир Успеније Пресвете Богородице у белопаланачкој Вети, извршили претрес, пронашли оружје и за одмазду га запалили, срушивши при том и звоник.

ЧЛАНОВИ ЕНГЛЕСКЕ ВОЈНЕ МИСИЈЕ У ЛОГОРУ

У нишком концентрационом логору довођени су људи из разних крајева некадашње Југославије а не само са подручја југоисточне Србије, које је контролисала Фелдкомандантура 809 са седиштем у Нишу. Једну од логорских група, која је дала нишком логору један интернационални карактер, чинили су страни држављани – припадници покрета отпора, чланови савезничких војних мисија и заробљени савезнички пилоти и авијатичари. Они су у логор долазили због сарадње са ЈВУО пошто су савезници све до децембра 1943. године оружјем, муницијом и опремом помагали Михаиловићеве борце.

У лето 1943. године доведено је у логор пет француских и енглеских пилота и авијатичара и чланова савезничких војних мисија у Јужној Србији.

Енглеско војно гробље у Нишу на Делијском вису где су за време окупације (1941-1944) сахрањени поједини погинули и умрли Американци и Енглези.

A b s c h r i f t.

Übersetzung.

Vernehmung.

Die nachgenannten amerikanischen Flieger sind am 9.Juli 1944 zwischen der Gemeinde Pecenisca und Herkules-Bad, Distrikt Severin mit Fallschirmen abgesprungen:

1.Oberleutnant Irwing H.Fox Flieger
2. " Lloyd C.Roberts II.Pilot
3.Unteroffizier Byron A.Scarborough MG.-Schütze,
4. " Harlan H.Johannaber MG.-Schütze,
5. " Frank R.Sater MG.-Schütze,
6. " Triplett L.Thomas Fotograf,
7. " Edwin M.Braswell

Als sie sich mit ihrem Flugzeug über der Umgebung von Herkules-Bad befanden, fing ein Motor infilge einer Explosion Feuer. Die Ursache der Explosion kennen sie nicht, nehmen aber an, dass sie durch Motorschaden oder Kurzschluss hervorgerufen wurde. Daraufhin gab ihnen der Flugzeugführer Befhel, mit dem Fallschirm abzuspringen.

Sie starteten am 9.7.1944 7,00 Uhr von Italien mit dem Auftrag, das Ölgebiet in Ploesti zu bombardieren.

Von Italien sind ca 2-300 Flugzeuge gestartet. Sie sind vom 15. amerikanischen Fliegerkorps. Die Stützpunkte befinden sich in Italien. Ihr Flugzeug ist vom Typ "B 17" und gehört zur 99.Gruppe des 347. Luftgeschwaders.

Sie sagten nicht aus, von welchen Orten sie in Italien gestartet sind.

Die Besatzung bestand aus 11 Mann, davon wurden 7 gefangen genommen, die restlichen 4 verblieben im Flugzeug, da sich aber das Flugzeug in Flammen befand, nehmen sie an, das die 4 Mann auch abgesprungen sind, bestimmt wissen sie es nicht.

Sie wissen auch nicht, ob das Flugzeug abgestürzt ist. Wenn die anderen aus dem brennenden Flugzeug nicht abgesprungen sind, müssen sie verbrannt sein.

Die restlichen 4, die im Flugzeug zurückgeblieben sind, sind folgende:

1. Oberleutnant E.A.Pedycord, Bombenschütze und Flieger,
2. " Frederick Henry, Pilot I,
3. Unteroffizier Hommer Wilkins, I.Mechaniker u.MG.-Schütze,
4. " Meisel Funker u. MG.-Schütze.

An Bord hatten sie 13 MG. - 5 Zwillings- 3 Einzel-MG.- und 12 Bomben. Über die Schwere der Bomben sagten sie nichts aus, geben aber an, dass die Flugzeuge vom Typ "B 17" Bomben von 3 - 4000 kg je Stück mitführen können, jedoch nicht 12 sondern eine kleinere Anzahl.

Sie erklären, 1942 teil freiwillig teils dienstpflichtig eingezogen zu sein. Von Amerika kamen sie zuerst nach Afrika und 1944 nach Italien.

Sie unternahmen mehrere Bombenflüge nach Deutschland, Österreich, Frankreich, Norditalien, Ungarn und Rumänien. Sie sagten nicht aus, wann und welche Orte sie bombardiert haben.

Einige von ihnen flogen nur mit Transportflugzeugen zwischen den Stützpunkten in Italien. Nach den grossen Ausfällen bei verschiedenen Flügen wurden die Besatzungen von den Transportmaschinen ergänzt.

Verteiler umstehend.

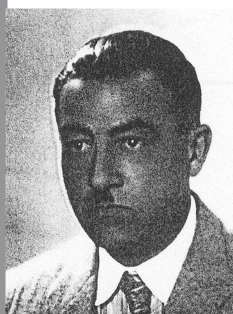
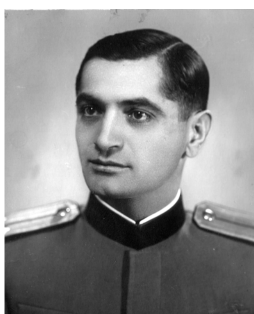
Немачки извештај о заробљавању 7 Американаца који су касније из затвора у Неготину испоручени нишком концентрационом логору

Приликом бугарског напада на штаб ЈВУО, 19. марта 1943. године код Пирота, заробљени су чланови енглеске војне мисије, мајор Џорџ Морган (George Morgan - шеф војне мисије) и наредник Џорџ Багин (John Bugan - радиотелеграфиста). Првог јуна исте године предати су нишком логору. У логор су доведени и чланови енглеске војне мисије са Копаоника – мајор Нил Селби (Neil Selby) и његов помоћник наредник Џон Вилијам Рочестер (John William Rochester), познатији као „Боксер“. Мајор Селби је претходно спуштен падобраном на планину Копаоник и био је задужен да води диверзантски курс код мајора Кесеровића. Енглеска војна мисија је самовољно напустила штаб почетком августа 1943. године. Дошли су у село Кулина испод Малог Јастрепца, где су у ноћи између 17/18. августа 1943. године били заробљени од Недићеве страже. Доведени су у логор 1. септембра 1943. године. Према послератној истрази коју су спровели Енглези, мајор Селби је у покушају да побегне из затвора Гестапоа у Београду, убио два немачка стражара и погинуо, 1. октобра 1943. године у дворишту затвора.

Од средине 1944. године, у логор су довођени и амерички ваздухопловци који су учествовали у бомбардовању немачких нафтоносних поља у Румунији. Приликом повратка са задатка, немачка против-ваздушна одбрана је изнад Бора обарала авионе након чега су Американци били принуђени да искачу и тако су падали у бугарско или немачко ропство. Једна таква група америчких ваздухопловаца, која је бројала 7 чланова посаде, спроведена је средином јула 1944. године у логор заједно са 40 заробљених Михаиловићевих присталица из Видровца код Пожаревца. Два заробљена Американца доведена су у логор са подручја Топлице и Косанице где су били заробљени у априлу и мају 1944. године. Амерички авијатичари транспортовани су у заробљеничке логоре, јер су Немци, када је реч о овој групи затвореника, поштовали правила прописана Женевском и Хашком конвенцијом.

ХИЉАДУ И ПЕТ СТОТИНА МИХАИЛОВИЋЕВИХ КРИВАЦА У ЖИЦИ НИШКОГ ЛОГОРА

У периоду од 1. јуна до 31. августа 1943. године, на територији окупиране Србије, окупатори и њихови помагачи, ухапсили су и заробили 2.100 припадника и присталица Југословенске војске у отаџбини, од тога - 800 на територији југоисточне Србије. Највећи број ухапшених прошао је кроз нишки концентрациони логор. Овај период окупаторског безобзирног терора био је нарочито изражен из разлога што су услед предстојеће капитулације Италије и њеног сигурног изласка из рата јединице ЈВУО појачавале своју антиосовинску активност у читавој земљи, очекујући савезничко искрцавање на Јадрану. Окупатори су одговорили раније примењеним средствима.

Професор Синиша Војиновић (лево), капетан Петар Новаковић (у средини) и његов курир - студент Жарко Поповић (десно). Стрељани 8. јула 1943. године на Бубњу

Бугарска обавештајна служба при штабу окупационог корпуса у Нишу, открила је јаку војно-позадинску активност јединица у алексиначком и моравском срезу у периоду од марта до маја 1943. године. Акцију је убрзала чињеница што су Бугари ухватили важног четничког курира, ученика Жарка Поповића из Тешице који је долазио из Ниша. У претресу му је нађен важан материјал и спискови по којима су на Велики

Петак (28. април) започела хапшења у Алексинцу. Друга околност за претстојеће масовно хапшење била је архива ваздухопловног потпоручника Милана Матића која је пала окупаторима у руке. Од Великог Петка, до средине јула 1943. године, из моравског, алексиначког и расинског среза, доведено је у Ниш око 300 лица. Не мали број Немци су стрељал на Бубњу, послали на Бањицу, на тежак присилни рад у Маутхаузен или заробљенички логор Сталаг III А у Лукенвалду. Било је ту трговаца, банкара, индустријалаца, занатлија, официра, свештеника, чиновника, учитеља, студената и ђака. Радило се о врло угледним људима, а великом броју сваки траг се губи у нишком логору.

Важи за брзе возове II. класе.

ЧЕТНИЧКИ ОДРЕД ВОЈВОДЕ ЛЕСКОВИЧКОГ

Службени жиг
Бр.
Датум
Место 19-I-1943 го

ОБЈАВА

За кредитирани превоз војних лица и пошиљака на државним железницама према решењу Г.д.с. бр. 13672/41 од 27 октобра 1941 год.

За Петра И. Новаковића, капетана II класе
(Име, презиме, чин и звање лица)

који путује сам — са*) лица од Алексинца до Београда

преко Сталаћа

Имена лица

Важи за ... комада пртљага*)
(словима)

Важи за*)
(навести број комада словима и врсту робе)

Жиг полазне станице — М. П. — Жиг и потпис издаваоца

Војвода Н. Лесковички

*) Непотребно добро прецртати

Објава Лесковичког четничког одреда за путовање капетана Петра Новаковића

Капетан Петар Новаковић потиче из угледне пиротске породице. Породичну кућу у Тијабару бугарски војници су за време окупације најпре опљачкали а потом запалили. Након гимназије, уписао је Нижу школу Војне академије, коју је похађао од 1928. до 1934. године. Био је официр 56 класе. После службовања у Косовској Митровици и Сарајеву, добио је место у министарству војске и морнарице у Београду, одсек моторизације. На овој дужности затиче га и Други светски рат. Долази у Алексинац и почетком 1942. године, ступа у четничко-моравски одред Косте Пећанца, а крајем исте године, прелази у новоформирани 2. јуришни одред Српске пољске страже у Нишу и добија положај ађутанта. Активно сарађује са Моравском четничком бригадом ЈВУО поручника Драже Петровића, коме је био кум и обавештава га о свему. Према сведочанству логораша Војислава Павловића из Блаца, Немци су на Петра Новаковића пуштали псе и стављали га на струју. Стрељан је 8. јула 1943. на Бубњу после чега су му истакли име на излепљеним плакатима по целом Нишу. Писало је да је стрељан као „комуниста".

Стизали су ухапшеници и из књажевачког и зајечарског краја. Почетком јануара 1943. године, шеф нишког Гестапоа, Ерих Винеке тражио је од испоставе у Зајечару да се у нишки логор спроведу 12 лица, које је теретио капетан Јован Тошић да су људи Драже Михаиловића. Радило се о врло угледним Зајечарцима. Они су 28. јануара 1943. године конфинирани у нишки логор. Гестапо је касније ухапсио и вође групе – др Божидара Милића, санитетског референта среза Зајечарског, који је пре рата живео у Скопљу и Радована Вучковића, среског чиновника. Др Милић је стрељан на Бубњу, док се Вучковићу губи сваки траг у логору.

Пошто је ова група била повезана са организацијским центром у Доњој Белој Реци код Бора и где се такође налазио штаб мајора Љубе Јовановића-Патка, команданта Тимочког корпуса ЈВУО, истрага је била проширена. Немачка војска извршила је велика хапшења Јовановићевих људи у Доњој Белој Реци и још по неким селима. Доња Бела Река је за време рата због

сарадње са равногорцима много страдала. Окупатори су стрељали 70 мештана, док је 60 завршило по немачким логорима.

У прогону Михаиловићевих људи у Књажевцу, Зајечару, Бору, Неготину и по другим градовима, поред Немаца били су активни и Бугари. Бугарска казнена експедиција је почетком марта 1943. године, због напада припадника ЈВУО на њихове војнике и саботаже на прузи, организовала казнени поход у бољевачким селима у којима су припадници ЈВУО имали апсолутну власт. Од 72 ухапшена, колико је саслушано у бољевачкој школи, 16 мештана Валакоње, Лукова и Оснића су спроведени у нишки логор.

Једно веће хапшење у Зајечару извршено је 3. јула 1943. године. Немци су успели да открију илегалног команданта Зајечара у организацији ЈВУО. Бугари су на тражење испоставе нишког Гестапоа, 24. јула 1943. године, у Књажевцу и околини, ухапсили нове Михаиловићеве људе.

У периоду од 1. до 17. августа 1943. године, трајала је немачко-бугарска војна акција против припадника ЈВУО на подручју зајечарског и једним делом пожаревачког округа. Најпре су Немци напали штаб у Сиколу испод Дели Јована, где су им четници пружили отпор, изгубивши три борца. У циљу одмазде, окупатори су из Сикола ухапсили 36 мештана. Сиколци су из нишког логора отерани на тежак присилни рад у Бухенвалд.

Бугарска војска је од 13. до 16. августа, изводила акцију у зајечарском и бољевачком крају. Тринаестог августа, блокирали су Лесковац и одвели 8 људи. Три дана касније, њихове јединице извршиле су блокаду неколико села: Грлиште, Загрђе, Лесковац, Шљивово и Леновац. Уз местимичан отпор, ухапсили су многе сумњиве. Највећи број похапшених из зајечарског среза отеран је у бугарски затвор у коњичкој касарни и одатле су неки предати суседном немачком логору.

Дванаестог септембра, Бугари су због отпора ЈВУО, кренули да запале бољевачки Криви Вир. Спалили су 47 кућа и одвели у нишки логор 12 четничких

сарадника. Генерал Михаиловић је по добијеним подацима од својих команданата одмах наредио да се Бугари нападну. „*Бугари пале куће у селу Криви Вир срез Бољевачки. Наређено је да се нападну*“– писао је краљевској влади у Лондону, 13. септембра 1943. године. У окупаторским акцијама на подручју зајечарског округа у циљу парализања акције ЈВУО и застрашивања народа, Немци и Бугари су у пролећним, летњим и јесењим акцијама, ухапсили и одвели скоро 400 лица које су теретили да су помагачи четника Драже Михаиловића Највећи проценат испоручили су немачком логору у Нишу.

У јуну и јулу 1943. године, већа група припадника ЈВУО из Косанице и Јабланице, која која је заточена у бугарском затвору у Нишу, пребачена је у немачки логор. Бугари су изводили операције против јединица ЈВУО у Јабланици, Топлици и Косаници одакле су заробљене или ухапшене одводили за Ниш. Најмасовније хапшење у лесковачком округу извршено је после пада архиве капетана Михајла Миљковића Гестапоу у руке. Ухапшено је 500 припадника четничког покрета из Лесковца и околине, Власотинца, Медвеђе, Лебана и других места.

Репресалије у сврљишком срезу почињене су због напада на варошицу Сврљиг. Бугари су обишли многа сврљишка села у периоду од 16. до 20. септембра. Упалили су 226 кућа и помоћних зграда, од тога две школе, стрељали за одмазду на лицу места 19 лица, одвели у логор 67 људи, претукли 120 мушкараца и жена и силовали 12 младих девојака. У немачком дневном извештају за акцију у сврљишком срезу, од 17. септембра 1943. године уписано је да су Бугари у знак репресалија за напад на Сврљиг убили 17 четника, заробили 4, запалили 35 кућа и 200 помоћних зграда.

Бугари су спровели комплексну акцију чишћења и сокобањског среза, после чега су дошли и у ражањски и алексиначки. Према дневном извештају команданта Србије за 21. септембар, борба између припадника ЈВУО и Бугара вођена је на планини Буковик. Борба се истог дана водила и на прилазу села Врбовац код Соко Бање одакле је мобилисано људство за одбрану месне четничке

12.29

б) Породицама у селу Врбовцу:

1) Велибор Станисављевић шаље Дунавки Станисављевић дин.: 2.000.-
2) Голуб Љубисављевић " Данојки Љубисављевић " 3.500.-
3) Будимир Симић " Лепосави Симић " 500.-
4) Десимир Жељковић " Перси Милошевић " 2.000.-
5) Бранко Владимировић " Стојадинки Владимировић " 19.000.-
6) Јеленко Раденковић " Десанки Раденковић " 1.000.-
7) Милија Јевтић " Вукадинки Јевтић " 500.-
8) Костадин Радисављевић " Костадинки Радисављевић " 1.500.-
9) Будимир Ранђеловић " Драги Ранђеловић " 500.-
10) Богдан Зец " Стоји Зец " 600.-
11) Стојан Анушић " Смиљи Анушић " 500.-
12) Јанко Михаљица " Савки Михаљици " 1.000.-
13) Радомир Милосављевић " Росанди Милосављевић " 1.000.-
14) Никола Александровић " Сави Милосављевићу 2 бона по 100.дин.
15) Светозар Јевтић " Драгињи Јевтић 3 бона по 100.дин.
16) Љубомир Велизаревић " Десанки Велизаревић 1 бон по 100.дин

Р Е К А П И Т У Л А Ц И Ј А:

а) У готову новцу.................................динара 33.600.
б) 6 бона од 100.-дин.................................. " 600.

РЕКАПИТУЛАЦИЈА ЦЕЛОКУПНОГ ПРИМАЊА:

Назив села		У готову новцу	Вредност бонова у динарима	
Жучковац		83.750.-	25.бона по 100.	2.500.-
	Штедна књижица Бр.433588 на дин.	1.320.-	1 бон од 500.	500.-
	Старе новчанице	100.-		
Врбовац		33.600.-	6 бона по 100.	600.-

Укупно у готову новцу: 118.770.-дин. и 32 бона у динара: 3.600.-

О В Е Р А В А Ј У :

Секретар, Претседник,

Благајник,

НИШКИ ОКРУЖНИ ОДБОР СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА
Бр. 5639
13.XI.1943 год.

13-XI-943 г.
у Нишу

23.XI.943 год.

Списак мештана села Врбовац који су пред одлазак у Немачку предали новац својим породицама преко нишког Црвеног крста

команде. Бугари су због својих погинулих и рањених војника решили су да се репресалијама обрачунају са сељацима. У немачком извештају за 22. септембар 1943, пише да су Бугари запалили 170 кућа и помоћних зграда и заробили 221 Михаиловићевог присталицу. Било је то на велики српски празник – Малу Госпојину. У самом Врбовцу ухапсили су 90 мештана и све под оптужбом да су активни четници или њихови помагачи.

Укупно је од 21. до 29. септембра 1943. године, од стране бугарске казнене експедиције ухапшено у читавом собањском срезу, 666 лица, колико је упућено у нишки концентрациони логор и бугарски затвор у коњичкој касарни, док је од овог броја, нешто касније, интернирано у Немачку на присилни рад 326 логораша. У логор је доведено и 50 заробљених четника сокобањске бригаде, који су пали окупаторима у руке после окршаја крајем септембра исте године, где су их Бугари и Немци разбили. Прогони Михаиловићевих четника и њихових сарадника у сокобањском срезу и Алексиначком поморављу били су велики за време читаве окупације. У извештају мајора Бране Петровића, команданта Делиградског корпуса ЈВУО, који је контролисао алексиначки, моравски, сокобањски и ражањски срез, од 31. јула 1944. године, пише да је од окупатора одведено у логоре преко 1000 присталица Драже Михаиловића.

Оваквих казнених акција је било и у наредним годинама, до повлачења Немаца и Бугара из југоисточне Србије.

ИНТЕРНАЦИЈЕ И ДЕПОРТАЦИЈЕ У НАЦИСТИЧКИМ ЛОГОРИМА У СРБИЈИ И ЕВРОПИ

Све до краја марта 1942. године, затвореници из логора и затвора широм окупиране Србије били су препуштени немачкој милости или немилости. Не мали број је до званичног ступања на снагу наређења о почетку интернирања изгубио своје животе у разним одмаздама. Последње недеље априла 1942. године, следило је наређење да се почне са првим интернацијама четника или партизана у немачким радним-концентрационим логорима. У извештају од 20. априла, стоји и податак да се за одвођење на принудне радове користи људство које је тада било затворено у нишком, шабачком, логору на Бањици, као и из затвора градских фелдкомандантура и крајскомандантура.

Пут у интернацију, углавном је ишао преко логора на Бањици у Београду, али такође и преко Сајмишта или директно преко војно-полицијских затвора. Михаиловићеви заточеници из нишког логора и полицијских затвора, транспортовани су углавном у бањички логор, одакле су са осталим категоријама логораша, а по некада и сами, одвођени на присилне радове у немачке интернирске логоре. Први евидентирани транспорт бањичких логораша забележен је 20. марта, а потом и 15. маја 1942. године. Били су повезани са градским штабом за чије потребе су набављали разне ствари као и радио опрему.

Највећи транспорт Михаиловићевих заточеника из нишког логора приспео је у логор на Бањици 8. септембра 1942. године. Било је 32 припадника штаба мајора Добривоја Маринковића. У овој групи је на Бањицу стигло и 6 четника Расинског корпуса мајора Кесеровића, које су Бугари заробили 3. августа на Копаонику, истог дана када су напали и Маринковићев штаб.

Нарочито је занимљив случај интернираног Маринковићевог пратиоца Бранка Радоњића. Приликом доласка у злогласни Маутхаузен, премештен је 4. априла

1943. године у команду „Гузен“, а 8. априла 1943. године у концентрациони логор Аушвиц Биркенау. Од 11. марта до 15. априла 1944. године, био на лечењу у болници Моновиц. Пребачен је поново у логор Маутхаузен, 25. јануара 1945. године и након четири дана, одведен у радну команду „Мелк“, где му се губи сваки траг.

У Маутхаузен је стигла и група Власотинчана, такође ухапшена због веза са четницима. У документима BdS стоји да се ради о финансијерима покрета Драже Михаиловића. То су били трговци Милун Бошковић, Душан Валчић и Радивоје Поповић, као и наредник Синиша Живковић, који је требао да прими власинску бригаду, али су га гестаповци предухитрили и ухапсили. Гестапоу је пошло за руком да ухапси и команданта Власинског корпуса ЈВУО, мајора Мила Роловића, који је потом стрељан на Бубњу код Ниша. Остали су отерани у логор, од којих су неки стрељани на Бубњу, а неки пребачени на Бањицу и отерани у Маутхаузен. Са групом из Топлице, пристигли су и неки Блачани као кривци Гестапоа. Са Топличком групом интернирана су и браћа Богдан и Милорад Васиљевић из Гргура код Блаца. У њиховој кући формирана је 1. топличка четничка бригада ЈВУО. Попут многих других нашли су смрт у злогласном Маутхаузену.

У фебруару и марту 1944. године, Гестапо је у Нишу и околини и у Јагодини извршио хапшење железничара због сарадње са четницима. Ухапшено је 230 људи. После боравка у нишком логору, већина је премештена на Бањицу и одатле интернирана у Маутхаузен. Из нишког логора се налазило укупно 93 заточеника који су интернирани у Маутхаузен или у логоре на територији Аустрије. Велики број њих није се вратио из Маутхаузена. Један број ухваћених нишких железничара остао је у логору до његовог расформирања, а други су отишли у Маутхаузен транспортом од 16. септембра и 3. октобра. Тада су одведени и многи алексиначки заточеници.

Поред интернирских транспорта у радне-концентрационе логоре, за време окупације, Немци су у више наврата депортовали заробљене или ухапшене

62

A b s c h r i f t .

Anhaltelager Nisch. Nisch, den 7. 4. 1943.

Aus dem Anhaltelager der Aussendienststelle N i s c h werden zwecks Einweisung in das KL. Mauthausen folgende Häftlinge dem BdS. Belgrad überstellt:

1. B o s k o v i c Milutin, geb.28.12.1891 in Vlasotince,
Kaufmann,
Din. 1.77o.--

2. P o p o v i c Radivoje, geb. 15.6.19o7 in Vlasotince,
Kaufmann,
Din.1o.1oo,--

3. V a l c i c Dusan, geb. 28.1.1887 in Vlasotince, Kaufmann,
Din. 15o,--

Insgesamt: Din.12.020,--

N i s c h , den 7.4.1943.

gez. J e r i c h o ,
SS-Oberscharführer.

F.d.A.:
Kanzleiangestellte.

ИАБ БДС А-419

Радивоје Поповић-Дурко из Власотинца, немачки извештај о транспортовању Поповића, Милутина Бошковића и Душана Валчића у Маутхаузен и Поповићева блуза из Маутхаузена – чува се као једини предмет заточених припадника ЈВУО у Народном музеју у Нишу и Лесковцу

Михаиловићеве команданте, борце и помагаче и по заробљеничким логорима у окупираној Европи. Углавном се радило о затвореницима којима Гестапо није могао да пронађе материјал за тежу казну, а такође и у прилагођавању нацистичке политике пошто је ратна срећа превагнула на супротну – савезничку страну. Тако је један број официра и подофицира пристигао у немачке заробљеничке логоре.

Почетком 1943. године Гестапо је у Нишу извршио хапшење официра Српске државне страже (СДС) због сарадње са четницима. Операција хапшења краљевских официра имала је шифовано име „Дора“. Немачке власти допустиле су да нишки Црвени крст слободно општи са породицама ухапшених официра и подофицира. Прва група официра и подофицира, са статусом ратних заробљеника, отишла је на Бањицу, па у немачко заробљеништво, 4. фебруара, а друга, месец дана касније. Нову-трећу групу ухапшених официра из СДС, Немци су одвели у заробљеништво, 27. oктобра 1943. године. Махом су завршили у логору Стриј у Пољској. Били су то официри из Команде СДС округа Нишког на челу са пуковником Филипом Димитријевићем. У једном транспорту, који је из нишког логора отишао 26. јануара 1944. године у заробљеништво је одведен и ваздухопловни капетан Никола Кијановић, који је био командант Милешевске бригаде ЈВУО и на том положају учествовао у борбама против Немаца у Пријепољу. Отеран је такође у логор Стриј у Пољској, где је био у групи официра који су формирали одред за бекство и прикључивање пољском покрету отпора. Са пољским покретом отпора учествује у Варшавском устанку као ађутант бригаде „ђенерал Михаиловић“ чији је командант био мајор Јездимир Дангић, такође заточеник и бегунац овог истог логора.

У августу 1944. године, организован је последњи заробљенички транспорт официра и подофицира из нишког логора који су отишли у Аустрију. Тада је у заробљеништво одведен и ваздухопловни поручник Ратомир-Ратко Несторовић, командант 3. нишке бригаде Чегарског корпуса ЈВУО и један од првих организатора у нишком крају и Заплању.

IV A 3 – Az.: Sachbearb.:

Belgrad, den ...7.2.1943........

HAB

Festnahmebefehl

1. Festnahme am: ....

2. Name: ....M i l i č S. Borislav..............

Geboren: ....26. 7. 1908 in Nisch................

Dienstgrad /Beruf/:...San. Hauptmann.................

Wohnung: ....Bela Palanka , Stefanbinski Nr.17........

3. Genaue Durchsuchung der Person und Wohnung sowie Diensträume, soweit möglich. Besonders zu achten auf:

....

....

4. Einlieferung in: ....

5. Auf Annahmebefehl vermerken:

Festnahme für IV A 3 – D.M.-Anhänger.

6. Begründung: ..."Dora"..............................

....

Vermerk: M. hat vom 17.-24.11.43 im Anhaltelager Nisch eingesessen musste aber wieder entlassen werden., da er der einzige Apotheker im ganzen Bezirk Bela Palanka ist.

(Adst.Nisch – B.Nr.6/43 g – PA 964 –)

7. Erfolgsmeldung: ....SS – Obersturmführer.....

8. Annahmebefehl gefertigt: ....

....

Name und Dienstgrad

9. IV A 3 zum Vorgang und zur weiteren Veranlassung.

....

SS-Hauptsturmführer.

1156 4

HAB, Bds B-1115

Санитетски капетан Борислав Милић из Ниша. Ухапшен у операцији „Дора“ и преко нишког логора одведен у заробљеништво, 4. марта 1943. године

РАТОМИР - РАТКО *Живојина* НЕСТОРОВИЋ,
рођен 20. 11. 1912. године у Зајечару

Након четири разреда гимназије у Нишу (1925-1928), завршио четири разреда нишке Трговачке академије. Био је дневничар Мостовске радионице у Нишу до 30. децембра 1939, када је напустио посао услед превођења за активног официра у ваздухопловству. Пре рата служио у 2. чети 31. вазд. базе у Белој Цркви. По окупацији, био је четовођа у Сићевачком четничком одреду Косте Пећанца и тада долази у прве додире са организаторима са Равне Горе, чији припадник – командант ускоро постаје. Заробљен од Бугара 18. 1. 1944. у Гркињи (нишко Заплање) и предат логору на Црвеном крсту, 17. фебруара 1944. године. Оставио бројне натписе у самицама, где су га Немци дуго држали и мучили. После рата остао да живи у Аустрији где је умро 1980.

НИКОЛА Димитрија КИЈАНОВИЋ,
рођен 6. 12. 1907. године у месту Камена Гора код Пријепоља.

Пре рата службовао у Нишу – на војном аеродрому, где је био ваздухопловац- сниматељ. Живео код своје веренице Наде у Цара Константина 17. По окупацији замље, повлачио се са војском у Санџак и придружио четницима Косте Пећанца, а затим се враћа у Ниш и служи у Окружној четничкој команди. Приступио је ЈВУО – одређен је за команданта Милешевске четничке бригаде са којом учествује у нападу на Немце у Пријепољу. Ухапшен у Нишу након што је дошао да посети вереницу и заточен у логору на Црвеном крсту, где остаје до 26. јануара 1944. године. Транспортован у заробљенички логор у Пољску и после рата живи у Енглеској где је и умро.

Списак

Г.Г. официра и чиновника Нишког четничког батаљона којима је одсуствовано за Црвени крст.

Ред. бр.	Чин	Презиме и име	Колико дин.	Примедба
1	мајор	Несторијевић Ђ. Богдан	24	
2	кап. I кл.	Прелевић Р. Радомир	24	
3	—"—	Зечевић М. Атанасије	24	
4	—"—	Томашевић Д. Душан	24	
5	—"—	Прелевић Ј. Васа	24	
6	—"—	Којадиновић Ј. [illegible]	24	
7	кап. II класе	Тркуља В. Петар	24	
8	—"—	Станојевић В. Стеван	24	
9	—"—	Ђоковић Д. Сима	24	
10	—"—	Николић Ж. Драгољуб	24	
11	—"—	Ивановић Н. Мирослав	24	
12	—"—	Кијановић Ч. Никола	24	
13	поручник	Вујичић Ђока	24	
14	"	Радосављевић Сава	24	
15	—"—	Сандић М. Сава	24	
16	п. поручник	Милошевић Д. Милан	24	
17	—"—	Поповић Д. Милан	24	
18	~~кап. I кл.~~	~~Лазаревић~~	~~24~~	Није примио плату.–
19	Вој. писар IV кл.	Шијан М. Јован	24	
20	~~сан. писар IV кл.~~	~~Стракинић Ђорђе~~	~~24~~	Није примио плату
	Свега динара:		432	

И словима динара: четристотине тридесет два

18.24 / 72 / 36 / 432

[illegible] п. поручник

Зам. Команданта мајор
капетан I класе
Рад. Р. Прелевић

Списак официра Нишког четничког батаљона Косте Пећанца где је капетан Кијановић. На истом списку налазе се и следећи официри који су прошли кроз логор због припадништва или сарадње са ЈВУО: Радомир Прелевић, Васа Прелевић, Петар Тркуља, Мирослав Ивановић, Ђока Вујичић и Милан Поповић.

Група мештана из Доње и Горње Студене ухапшени од Немаца 6. јануара 1944. године у потери за припадницима ЈВУО и интернирали у аустријски логор Кингсберг, где је слика начињена.
Стоје, с лева на десно: Павле Филиповић, Милован Радичковић-Роде, Драшко Лазаревић-Вучков, непознати, Дража Милојковић-Ћакин, непознати, Милан Златановић, Бора Николић Живојин Петровић-Жика (заробљени четник из Куновице, призеђен у Доњој Студени). Клече у средини, с лева на десно:Вукадин Лазаревић-Вучко, Милутин Филиповић, Никодије Станковић-Коде, Радисав Ђорђевић-Кожушар, Бранислав Станковић-Пасторко, Владимир Радичевић. Клече доле, с лева на десно:Влајко Тасковић-Петков, Слободан Стојиљковић-Дрнде,Радисав Станковић-Раче и Божидар Митић-Чунгур.

Припадници ЈВУО из Лесковца, предвођени учитељем у Семчи, Живојином Костићем (у средини), у немачком заробљеничком логору Сталаг III А у Лукенвалду 1944. године

Југословенски интернирци предвођени нишким логорашем Обрадом Вуксановићем из Соко Бање (у средини) приликом повратка у земљу из Француске

БОРБА ПРОТИВ ЧЕТНИЧКОГ- РАВНОГОРСКОГ ПОКРЕТА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ У НИШУ

Нишко одељење за борбу против организације генерала Михаиловића при Гестапоу (одсек Д.М), налазило се у самом логору, а водио га је најпре SS капетан Хајнрих Брант (Heinrich Brandt), оснивач логора и први шеф нишког Гестапоа. Када је отишао за вођу одсека Д.М. при Главном стану Гестапоа у Београду, одељење преузима SS поручник Ерих Винеке (Erich Wiennecke), шеф нишког Гестапоа и истовремено командант логора, поборник бескомпромисне борбе против четничког покрета у Нишу и нишком округу. Винеке је поред шефа Гестапоа дуго времена био командант нишког концентрационог логора. Његови потписи на логорским отпусницама смењују се од јуна 1942. до маја 1944. године. Винекијево одељење је било подређено главном одсеку капетана Бранта. Први помоћник му је био Ервин Франчези (Ervin Francessi), који је био крвник - учествовао у стрељањима на Бубњу а касније и у Јајинцима код Београда. После Франчезијевог премештаја, за Винекеовог заменика постављен је SS поднаредник Карл Унгар, нишки фолксдојчер, син нишког шнајдера. Карл Унгар је нанео највише штете четничкој организацији у Нишу. Михаиловић је писао краљевској влади у Лондону да је нишка саботажна организација покушала да га ликвидира уз помоћ пакет-бомбе која је затајила. Огласила се и Управа полиција у Нишу: „Због познатог случаја покушаја атентата пакленом машином ноћу између 9 и 10. октобра т.г (1942 – прим. аут) на стан Карла Унгара тумача Фелджандармерије у Нишу, Фелдкомандантура на данашњој седници у Фелдкомандантури наредила је да као казна за овај случај почев од 16. октобра па закључно до 31. октобра 1942. године, биће смањен полицијски час у Нишу од 21-5 до 19-5 часова“. Немци су га једно време користили као преводиоца у Београду, а онда је дошао заједно са Франчезијем у Ниш. Карл Унгар је за кратко време развио мрежу својих доушника и агената по граду и околини. Редовно је присуствовао стрељањима на Бубњу,

саслушањима, тукао оптуженике моткама или бичевима и хапсио са другим гестаповцима по Нишу, Алексинцу, Прокупљу и Куршумлији.

Српска ,,Мата Хари" Вера Пешић. Као агент Гестапоа и конфидент SS мајора Карла Крауса испоручила велики број припадника и сарадника ЈВУО из Лесковца и Власотинца на стратиште Бубањ код Ниша. Стрељана маја 1944. године на Копаонику

Најповерљивији конфидент нишког Гестапоа била је Верица Вера Пешић из Лесковца. Немци су је више пута држали у логор под лажним именима како би придобијала Михаиловићеве затворенике на сарадњу. Затим би их издавала гестаповцима након чега би следила мучења и стрељања. Вера Пешић је за време окупације испоручила на стрељање масу Михаиловићевих логораша, посебно омладинце из Лесковца и Власотинца. Група ухапшених омладинаца је након њене издаје предата из лесковачког затвора у логор и стрељана на Бубњу. Генерал Михаиловић је Веру Пешић осудио на

смрт, захтевајући њено моментално стрељање. Нашла је заштиту код команданта Јужне Србије који касније приступа Титовим партизанима. Припадници ЈВУО после његовог бекства хапсе Веру Пешић и њену мајку, суде на смрт, стрељају и тако освећују многе животе невиних. О њеном антинационалном раду, говори и извештај који је прослеђен Михаиловићу: ,,Огрезла сва у српској невиној крви, она је тражила све више и више невиних српских жртава. Месеца априла 1943. године, Гестапо је упућује као свог делегата при Окружном начелству у Лесковцу код пуковника Живојина Ђурића. Пуковник је играчка у њеним рукама. Месеца јуна 1943. године иде четири пута код партизана на Кукавици. После њеног последњег састанка, партизани убијају на истом месту на коме је држала састанак, три Немца. Немци зато стрељају 120 присталица Драже Михаиловића, међу којима и капетана Јововића. На тај начин Вера Пешић ликвидира све ваљане људе Драже Михаиловића у Лесковцу и Лесковац прилази партизанима“.

У немачким полицијским документима, као службеник Гестапоа у логору, задужен за потврду пријема драгоцености и личних предмета доведених Михаиловићевих заточеника, помиње се поручник Ферихт (Fericht). Овај гестаповац је био универзални службеник за потврду пријема и код других категорије заточеника, али се редовно јавља када је реч о Михаиловићевим људима. Његово одељење је било у обавези да се стара о драгоценостима и личним предметима доведених. Приликом отпуштања из логора, Ферихт је такође парафирао реверс враћених ствари. У случају погубљења, ствари су се слале у главни стан у Београду, где се о њима старало посебно одељење.

Саслушања притвореника углавном су потписивали поручик Кристоф (Chrisstoph) и Руш (Rusch). Руш се јавља и као веза за пријем затвореника из бугарског затвора у нишки логор. На многим примопредајним документима, када је реч о припадницима покрета Д.М, види се његов потпис. Исти се потписивао и као референт приликом пријема затвореника из немачког затвора.

Тумач на саслушању је био Карл Кнот (Carl Knoth), у неким документима помиње се и Строх (Stroch) и Бора Грбић. По потреби је долазио и Георг Книпл (Georg Knippl) – мађарски поданик, који је радио у Тајној војној полицији у групи 20 (Испостава у Нишу). Саслушањима је некада присуствовао и Печар (Petchar), који би се касније потписивао као секретар Фелдполиције.

Испостави Гестапоа у Нишу редовно је помагала и *Мелдетруп група 125* (Meldetrupp). Ова група је развила јаку контраобавештајну службу. Имала је убачене своје људе и код четника и код партизана**.** У извештајима ове групе као повереник који је био код четника капетана Мирка Ћирковића помиње се „Мико“. Овај исти немачки шпијун успео је да сазна да Ћирковић припрема напад на логор како би ослободио своје људе који су били предвиђени за одмазду. Међу њима налазили су се Михајло-Микица Рајковић, професор Радован Рајковић, поручници Богосав Војиновић и Ратко Несторовић, наредник Обрад Недић, службеница Надежда-Нада Сибиновић, службеница у полицији Амалија Павловић и још неки. Подухват је био врло паметно смишљен**.** Група од 20 четника са немачким униформама требала је да води 40 четника у сељачким ношњама као заробљенике а затим би сви извршили напад на логор. О овој намери извештен је и сам командант Југоистока.

Испостава Гестапоа издавала је налог за хапшење (Festnahme-ersuchen) само уколико се ради о евидентираним или пријављеним лицима да су у вези са илегалном делатношћу и са местом живљења у граду или вароши. Таоци, заробљени или ухапшени приликом војних акција нису имали налог за хапшење самим тим што су већ ухапшени. Захтев за хапшење морао је бити поверљиви акт који је достављао заповедник полиције безбедности. Најпре је обрађен реферат код кога се води предмет. За покрете отпора то је било «Четврто одељење», које је имало више пододељења (подсекција).

Одсек за борбу против Михаиловићеве организације при Гестапоу је имало више пододсека- „IV A1“, „IV A3“, „IV B1“, „IV B2“, „IV C2“, „IV C3“ и „IV C4“. По пресудама овог одељења (одсека) под командом

Бранта стрељано је много поборника националне ослободилачке борбе. У документима се углавном среће пododсек „IV A3".

Поступак стрељања и хапшења од стране бугарских војних или полицијских власти, као и од стране Специјалне полиције и њеног Трећег одсека у Београду за борбу против организације Д.М, није био предмет Гестапоа. Бугари су имали право да узимају затворенике и да их стрељају у случају смрти или рањавања њихових војника и службеника. При логору је постојао један део који су користили агенти бугарске полицијске и војне службе.

Захтев за хапшење био је картон који је чувало надлештво коме је поверено хапшење. Био је у рангу документа – потернице, који се тек после извршеног хапшења прикључивао предмету.

У налогу се по правилу уписивала «кривица» лица за које се тражило хапшење. У случају да се није уписивала, сама ознака реферата, давала је одговор да ли је реч о одсеку за борбу против организације Д.М, комунизма, Јевреја или о другим одсецима.

За примање у затвор или логор (Annahmebefehl), служба BdS располагала је специјалним формуларима, којима је наређиван смештај хапшеника и затвор. На истом формулару су уношене и напомене у погледу специјалнога третмана појединих затвореника. Поред најосновнијих података о притворенику, у посебном делу се уписивала кривица доведеног. У другом делу формулара, налазила су се четири могућа места притвора: Главни стан (Ратнички дом), полицијски затвор, логор на Бањици и други логори. У делу о логорима, врло често се дешавало да су службеници ручно или уз помоћ писаће машине уписивали градове, попут Ниша, Краљева, Крагујевца и сл. У формулару је уношено и време довођења, број ћелије или самице и шта је узето од драгоцености.

Саслушања ухапшених углавном је пролазило беспризорном тучом, мучењем и мрцварењем ухапшеника а све у циљу признања. У немачким документима тортура на саслушањима се помиње као *пооштрено саслушање,* а негде и као примена *принудних мера*. Под принудним

мерама спадали су само неке гестаповске методе: туча говеђим жилама и пендрецима по голој кожи, везивање тегова за полне органе, паљење ногу усијаним гвожђем, везивање и вешање, пуштање струје кроз слепоочнице и друге инквизиторске методе – недоличне једном обичном homo sapiensu. Неки затвореници су на истим саслушањима били убијени.

Као један од жртава полицијске тортуре био је и ваздухопловни наредник - пилот Сретен Радаковић који се јуначки држао и није никог хтео да ода, дајући светли пример држања националиста у логорима. Убијен је 8. децембра 1942. године у нишком логору за

GEHEIM!

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD

Referat: VB II

Belgrad: 16.1.1943

FESTNAHME — ERSUCHEN

Diese Karte ist von der mit der Festnahme beauftragten Dienststelle als Fahndungsunterlage aufzubewahren und erst nach erfolgter Festnahme der Einlieferungsanzeige beizufügen.

Familienname: A n d o n o v i ć

Vorname:

Beruf — Dienstgrad: Kaufmann

Geburtsdatum:

Geburtsort:

Wohnort oder letzter Aufenthaltsort: N i s c h

Bezirk:

Kreis:

Vernehmung durch: Außendienststelle Kopie beifügen.

Einlieferung nach: Belgrad.

Begründung:
Hat der D.M.-Bewegung über Major D j u r i ć größere Geldbeträge zur Verfügung gestellt.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA

Br. predmeta	Strana	Svega strana	Potpis
327a	3		

Unterlagen befinden sich: VB II - SM 3967/42

SS- Obersturmführer.

Захтев за хапшење нишког трговца Андона Андоновића под сумњом да новчано помаже организацију Д.М у Нишу

време саслушања дршкама од столице од побеснелих гестаповаца Карла Унгара и Стефана Живковића. Истог дана је убијен и интендантски потпуковник Васа Нинковић. Нешто раније, на саслушању је убијен и нишки новинар Мирослав Зотовић, резервни пешадијски потпоручник. У самици бр. 2, на футеру је написао: „*Зотовић новинар командант Дражине бригаде уведен 22. VII 42 изведен 25. VIII 42“*. Добривоје Денчић, наставник Средњетехничке школе у Нишу, у логору је од гестаповаца добио толико удараца жилама и пендрецима да му је месо са коже отпадало. Логораш Ива Анђелковић се сећа да су га стражари после прозивке носили до камиона који је затворенике одвезао у Горњу Локошницу код Лесковца где су сви стрељани.

За отпуштање из затвора или логора постојали су посебни формулари (Entlassungsbefehl), који су садржавали податке о лицу са потребним наређењем и напоменама, а исто и оштампан текст изјаве коју је отпуштено лице требало да потпише. Када је реч о припадницима четничког покрета, на отпусним документима углавном се среће податак да је капетан Брант наредио отпуштање одређеног лица. Свако отпуштено лице морало је имати и отпусницу (Eingesessen) коју је потписивао командант логора или затвора, његов заменик или командант Гестапоа. На отпусници је уписиван датум отпуштања из логора или затвора, име и презиме отпуштеног лица, датум и место рођења, пол, место и адреса превивалишта, када је заточен у логору или затвору и да се отпушта из логора или затвора.

На отпусници није уписивана кривица отпуштеног. Тај податак остајао је у картотеци евидентираног ухапшеника која се чувала у Главном стану Гестапоа у Београду. Поред отпуштања, лице које је пуштено на слободу, обавезало се да потпише обавезу да никоме неће говорити о ономе шта је видело у логору или затвору. Обавеза ћутања састојала се у томе да се ни једном лицу није смело говорити шта се дешавало приликом боравка у затвору, о чему је било речи на саслушањима и сл. Непридржавање опомене повлачило је најстражије полицијске мере. Код неких отпуштених

ОБЈАВА

18 ЈАНУАРА 1943 ГОД СТРЕЉАНИ СУ

за претседника општине локошнице који је убијен 11.XII.42
за војника с. д. п. с. у Орашју који је убијен 13.XII.42 год. и
за претседника из Балчака који је убијен 21.XII.42 год.
по наређењу командујућег генерала и Заповедника у Србији као одмазда следећи комунисти
присталице Драже Михаиловића

Betr.: Professor Dobrivoje D e n č i ć .
Vorg.: Dort. Verfügung v. 11.1.1943 - IV A/3 - 158o/42 - Tgb.Nr. 1595o/42 -.

D e n č i ć wurde am 25.11.1942 festgenommen, im Verlauf des Verfahrens als DM-Funktionär überführt und am 18.1.1943 exekutiert.

Немачки извештај о стрељању Добривоја Денчића: Професор Добривоје Денчић, руководећи човек Драже Михаиловића, ухапшен 25. новембра 1942 и стрељан 18. јануара 1943. године.

Потписи немачких ратних злочинаца – припадника одељења за борбу против четничке организације ЈВУО у нишком Гестапоу: Бранд, Винеке, Францези, Кристоф, Руш, Унгар

лица тражено је да исти изјављују да неће мењати место боравка и да ће се редовно јављати полицијским органима. Појединцима је и забрањено напуштање града.

ХАПШЕЊА ПРИПАДНИКА И ПРИСТАЛИЦА МИХАИЛОВИЋЕВОГ ПОКРЕТА У НИШУ

За време окупације немачка тајна полиција (Гестапо), бугарска полиција, али и Специјална полиција (у једном одређеном времену) водили су акцију хапшења истакнутих припадника или сарадника Југословенске војске у отаџбини или оних грађана који су били осумњичени да организацију помажу на било који начин (новчано, курирски, агитационо, пропагандно, јатаковањем, итд). Највећи поборник репресалија према припадницима четничке организације или њиховим сарадницима, а и породицама у граду био је Ерих Винеке. Гестапо је доносио пресуде које су у највећем броју случаја биле смрт стрељањем или интернирање у немачке радне логоре. Један број је услед слабих доказа, али највише добрим држањем на саслушањима, отпуштен. Немачка обавештајна служба је помно пратила рад нишке четничке организације за време читаве окупације. Примера ради, у извештају командана Југоистока за 3. октобар 1943. године, стоји следеће: „*Формирана су три главна центра покрета отпора Драже Михаиловића на Хомољу и у Нишу*“. Главни центар који је управљао диверзијама на пругама налазио се у Нишу и био је састављен искључиво од железничких службеника и радника.

Гестапо је за цело време окупације трагао за железничким штабовима, хапсио и прогонио железничаре, особље у инспекторату, блокирао станице, вршио претресе, појачавао контролу и сл.

У извештају нишког Гестапоа, а такође и 1. бугарског окупационог корпуса, за 20. април 1942 године, стоји да су ухапшена 10 припадника четничког покрета који нису на време отишли у шуму.

Служба безбедности (Sicherheitsdienst) је 9. јуна извршила хапшење људи који су били задужени за саботаже у главној Пошти. Главни међу њима био је инжењер Петар Гојнић, инспектор у ПТТ Ниш I. Укупно је том приликом ухапшено 10 припадника градске организације.

У септембру су уследила нова хапшења. Гестапо је открио групу присталица који су слушали стране радио станице, у то време строго забрањене. У овој акцији ухапшено је 12 лица, од тога 5 нишких гимназијалаца. Цивилни командант није нађен, а Немци су сумњали на доктора Чеду Јанковића. Наређено је његово хапшење.

Следећа већа акција Гестапоа у граду носила је шифру „1918“. Година коју су илегалци тајно исписивали на зидовима по граду уочи 1. децембра, као годину стварања Краљевине СХС. Управа полиције је привела случајног пролазника за кога се испоставило да је важан Михаиловићев човек: „*У току данашњег дана, органи Специјалне полиције ове управе ухватили су на улици у Нишу и привели овој управи Радаковић Сретена, бив. ваздухопловног наредника Југословенске војске, сада приватног чиновника рођеног 1-VIII-1909. у Ужицу. Исти је ухапшен под сумњом да одржава везу и помаже акцију Драже Михајловића. Приликом личног претреса код Радаковића је пронађен известан број материјала, који га одаје да је био у служби Драже Михајловића, као обавештајни официр. Исто тако пронађен је и у стану означени материјал. Како се именовани потражује и од Немачке тајне полиције у Нишу, то је о томе одмах извештена и Немачка тајна полиција, која је Радаковића одмах преузела и привела у свој логор“*. Какве су рације по граду настале од стране Бугара после Радаковићевог и других хапшења, довољно казује извештај за 15. децембар 1942: „*На дан 6. децембра у времену од 2-06 часова од стране Бугара извршена је блокада целога Ниша у циљу проналаска оружја. При вршењу претреса, били су присутни 2 немачка војника и један стражар СДС. Оружје уопште није нађено. Бугари су са грађанских лица одузели све што су нашли од војне опреме као одело, сабље па чак и вазне израђене од чаура топовских граната“*.

На дан уједињења, 1. децембра, када се зачуо поздравни говор Краља Петра преко Радио Лондона, у граду су погашена светла, струја искључена и отпочела је ноћна акција. Поред припадника месног штаба хапшене су и супруге одметнутих четника и команданата. Два дана касније, ухапшен је и власник реномираног хотела „Оријент“, Аранђел Митић, који је спроведен у логор одакле се више није вратио.

Гестапо, Унгар и Винеке, поднели су извештај да је у Нишу ухапшено 75 припадника организације Д.М. од почетка децембра до 18. истог месеца.

Још се крајем августа 1943. године у логору налазио интендантски пуковник Филип Димитријевић са својим људима. Димитријевић је са својим сарадницима и најповерљивијим људима ухапшен у ноћи између 16/17. јула 1943. године. Укупно је у овој ноћној акцији ухапшено 29 лица – официра и подофицира СДС, осумњичени да су били у вези са организацијом Д.М у Нишу. Акција је настављена и тих дана је ухапшено око 100 лица. Сви су саслушавани у Гестапоу и логору.

Највећи успех нишки Гестапо је постигао након хапшења железничара – припадника организације ЈВУО. Због овог дела, стигла је похвала из самог Берлина. Немачка Sicherheitsdienst служба извештава да је 20. јула 1943. године, ликвидирала *железничку шпијунску организацију Д.М. у Нишу*. Ухапшени су заточени у логору. Тада су ухапшени, а касније интернирани у Немачку: Александар Макотар, шеф железничке станице „Црвени крст“, Радош Ђелошевић, заменик шефа главне железничке станице, Драгољуб Наумовић, виши железнички контролор, Љубомир Донковић, надзорник железничке полиције, Обрад Ђорђевић, железнички кочничар на главној станици, Чедомир Ђорић, Светислав Јовић, Милорад Милановић, Александар Коцић - железнички службеници, Јанез Розман, Живко Ребец, Душан Стричевић, Момчило Поповић, Миодраг Трифунац, Михајло Фридл, Велизар Костић – железнички чиновници и други. Ухапшено је 20 железничара и службеника, док је један погинуо приликом хапшења.

SERBIEN: Wetter: wolkenlos,heiß.
In Südserbien örtl. Überfälle und zunehmende Sabotage an landwirtsch.Maschinen. Durch SD in Nis DM-Eisenbahnsaboteure verhaftet,beteiligter Bahnhofsvorsteher erschossen. Bei Aktion SD mit Bulgaren Raum südl. Aleksinac 69 Banditen festgenommen. Bei Unternehmen westl.Valjevo 8 Cetniks gefangen,Unternehmen wird abgeschlossen. 118.Jg.Div.:Säuberung im Sandzak bisher ohne Feindberührung.
Absicht: Unternehmen gegen Banden im Rudnik-Gebiet mit I./523,2 bulg.Btln. und 1 Btl.SFK,Beginn 23.7. . II.Pol.Rgt.5(mot) wird in Raum Cacak zur Bekämpfung DM-Bande verlegt.

Дневни извештај команданта Југоистока од 21. јула 1943. о хапшењу припадника нишке железничке организације и убиству Ивана Филиповића

Према сведочанству Александра Макотара, приликом доласка у логор, Немци су натерали ухапшене да држе руке високо и да гледају према зиду. Дошла су и црна-мртвачка кола, избацивши у двориште леш отправника возова Ивана Филиповића, главног организатора саботажне организације у Нишу (beteiligter bahnhofsvorteher). Немци су натерали логораше да пролазе и да га гледају. Сахрањен је на логорском гробљу.

Нишки железничари били су саслушавани због диверзантских акција: исклизнуће теретног и болничког воза код Белотинца и Казненог завода, дизања у ваздух немачког цистерног воза у Драгоману (Бугарска) и код Скопља и уништавања немачког теретног воза код Рипањског тунела. Оптужбе су биле тешке, али су се сви добро држали на саслушањима. Гестаповци су применили немилосрдне мере, од самица, преко изгладњивања до немилосрдних туча на саслушањима. Александар Макотар описује само један сегмент тих мучења: „Кад нису могли од мене да извуку неко признање или потврду на њихова тражења, дошао је Карло Унгар и ставио ми неки обруч око главе, који је зашрафљивао. Зашрафљивао је тај обруч око главе стежући ми главу. Осетио сам као да ћу да прснем, изгубио сам свест и нисам ништа видео. Осетио сам ударце и после извесног времена хладну воду“.

Један од нишких железничара, који је добио највише батина у логору због непризнавања био је Обрад Ђорђевић. Активно је учествовао у саботажи немачког саобраћаја, постављању паклених машина у вагонима и преношењу вести и материјала. У подруму његове куће у Призренској 4 једно време је био чуван експлозив, који је долазио из Косанице а претходно спуштан на Копаонику. Подрум је био преграђен, у једном делу је стајао експлозив, у другом зимница. Гестапо је ухапсио Ђорђевића након што је са другим нишким железничарима уништио теретни воз са наоружањем код Рипањског тунела. Извршен је претрес целе куће, али ништа није нађено.

Радош Ђелошевић је поред организовања железничара и рада за четничку организацију у великој мери био заслужан што су многи Јевреји остали у животу. Као заменик шефа на главној железничкој станици успео је да многе Јевреје илегалним каналима пребаци за Бугарску где није вршен њихов прогон. Они су касније отишли у Турску па у Израел. Спашавање Јевреја и њихово пребацивање преко границе му чак признаје и послератна комунистичка власт. Ускоро је због веза са Иваном Филиповићем доведен у логор и шеф железничке станице у Нишу Милутин Стојановић. Остао је до 15. септембра 1943. године.

Ново хапшење нишких железничара извршено је 17. и 18. фебруара 1944. године, када је нишки Гестапо коначно успео да пронађе експлозив за којим је дуго трагао. Хапшење је почело у ноћи између 16/17. фебруара 1944. године. Акцију је поново изводила Sicherheitsdienst служба. У месечном извештају команде Југоистока стоји да је Sicherheitsdienst ухапсио 72 припадника четничке организације генерала Михаиловића. У Нишу је ухапшено 11 припадника железничке саботажне групе „Гордон“.

Рације у Нишу почеле су после поноћи. Гестаповци су ухапшене колима возили на капију логора, где су остављали податке и личне драгоцености. Након тога стражари су их одводили у затвореничке собе, а неке право у самице. „*Ту су почела мучења*“ - сведочи Петар

Припадници нишке железничке организације Д.М: Обрад Ђорђевић (интерниран у Мозбург), Драгољуб Димитријевић, Стојан Стојановић и Милан Ђорђевић (интернирани у Маутхаузен)

PLANMAESZIG.- **Fernschreiben - Funkspruch - Blinkspruch**

GLINA GEGEN SCHWACHEN FEIND, 2 ORTE S PETRINJA GEGEN
STAERKEREN FEIND GENOMMEN.--
ERFOLGLOSER BANDENANGRIFF AUF MOT.- KOL. RAUM DOBRO
SELO 44 [illegible] TOTE, 10 GEF., [illegible]
[illegible] .-
373 DIV.:- SCHWACHE FEINDBEWEGUNG RAUM [illegible] .-
- 392 DIV.:-- FEIND O GENERALSKI STOL UNTER 10 TOTE
UND 1 GEF. GEWORFEN. SCHWACHE FEINDBESETZUNG
[illegible]
ROEM 69 A. K.- 42 JG DIV.- BANDEN RAUM CELIC UNTER
89 TOTEN ZERSPRENGT .-
BANDENGRUPPEN RAUM POZEGA NACH N AUSGEWICHEN.
BANDE O GAGETN U. S DARUVAR UNTER FEINDVERLUSTEN
ZERSPRENGT. FEINDVERLUST- NACHMELDUNG :
BEI KAEMPFEN RAUM POZEGA 24.2 69 FD. TOTE .-
- 367 DIV.:- SAEUBERUNG S VARAZDIN BEI GERINGEN
FEINDVERLUSTEN BEENDET .-
3.) SERBIEN.- OERTL. BANDENTAETIGKEIT .-
Im RAUM NW PROKUPLJE STAERKERE DM- UND KOMM
BANDENANSAMMLUNGEN. VERRAT 12 FD. TOTE, 7 GEF
6 FESTNAHMEN.- WAFFEN UND MUN. ERBEUTET .-
BEI AUSHEBUNG DM- EISENBAHNSABOTAGESTABS NISCH 11
FESTNAHMEN SPRENGSTOFF UND ZUENDMITTEL SICHERGESTELLT .-
- ROEM 3.) LUFTWAFFE :.- NORMALE AUFKLAERUNG
LB FLUGPLAETZE MARSA MATRUK (10 PLAETZE GEDECKT
KAMPFEINSATZ ZUR BANDENBEKAEMPFUNG IN KROATIEN, DABEI
STARKER ANGRIFF AUF STABSQUARTIER IN KUBRANA (6624).-
TRANSPORTEINSATZ VOR ALLEM NACH KRETA .-

Fernspruch Fernschreiben Funkspruch Blinkspruch	Nr.	Von	An	Tag	Zeit	Annehmender Offz. (Uffz.) Name	Dienstgrad
			13.				

Дневни извештај команданта Југоистока од 20. фебруара 1944. о хапшењу 11 припадника нишке железничке организације и проналаску експлозива

Лазаревић, чиновник нишке железничке радионице, који је са осталима био ухапшен те исте ноћи. На тавану су вршена суочавања. Када би се пребијени онесвестио, поливали су га водом, па настављали поступак читаве ноћи.

Чувари су их након саслушања носили у ћелије или самице, где се на зидовима и данас могу видети имена многих ухапшених Михаиловићевих илегалаца у фебруару и марту 1944. године.

Експлозив нишке саботажне организације је за време окупације чуван на више места у граду. Гестапо је ухапсио Душана Павловића, маневристу са главне железничке станице. Његов син Драгиша одведен је право у логор, док је Душан држан једно време у подруму своје куће да призна где је експлозив сакривен. Почело је батинање. Тукли су га Унгар и Ервин Франчези. Пошто и даље није хтео да призна, Унгар је извадио мапу подрума и рекао да копа на одређено месту. Ископано је буре где се налазио сакривен експлозив железничке саботажне организације у Нишу. Немци су га марицом дотерали у логор где је настављено мучење. Довежено је и буре, које су Немци неколико дана држали у логорском дворишту, приводили затворенике да гледају њихов велики успех. Железничарима су навлачили џакове преко главе, пуштали вучјаке да их ујеДају и цепају. Сви су осуђени на смрт, али су се Немци у последњи час смиловали па су их осудили на доратно заточеништво у Маутхаузену.

Ухапшени железничари измењали су бројне самице а затим су пребачени у дванаестици где је собни старешина био четнички војвода Марко Килибарда, кога су затвореници због самог стажа (600 дана) прозвали „логорски отац“.

Хапшења су се проширила наредних дана у Белој Паланци, Брестовцу и Кочану, где су радили други обавештајни штабови који су били повезани са градом.

Командант Југоистока је 25. марта 1944. године известио да је немачка служба безбедности разбила шпијунско-саботажну организацију у Нишу, при чему је било ухапшено 144 припадника Михаиловићеве организације.

До најмасовнијег хапшења у Нишу и по другим местима дошло је након велике провале једног од главних човека у саботажно-диверзантској организацији. Ухапшени су били у великој мери оптерећени његовим признањима.

Хапшења у граду била су велика. У покушају да побегне из града, ухапшена је и Ковинка Сајковић, супруга команданта Поречке четничке бригаде Војислава Сајковића, која је радила као илегалац у Нишу. Ухваћена је са радио-станицом у покушају да је склони. Затворена је у логору да би касније била интернирана на принудни рад у Аустрију. Нишки Гестапо је отишао у Грделицу и ухапсио Ранђела-Рашу Стојичића, отправника возова на истој станици, који је учествовао у уништавању једне немачке композиције у марту 1943. године. Гестапо је у Краљеву ухапсио Милана Ђорђевића, машиновођу ложионице Црвени крст у Нишу. Он је нешто раније побегао из града, али је после провале уследило и његово хапшење и довођење у Ниш. Интерниран је у злогласни Маутхаузен где је убијен. У истој рацији ухапшен је и Радојица Станковић, секретар нишког Црвеног крста и још неки службеници у Хипотекарној банци, пошти, Дуванској индустрији, Финансијској дирекцији и општини. Они су пребачени у логор на Бањици у Београду, где су остали до распуштања истог логора.

У граду су за време окупације забележена и појединачна хапшења. Према расположивој документацији, у Нишу је за време рата хапшено и процесуирано скоро 800 лица који су били осумњичени да су активни у четничкој организацији или је помажу. Осумњичени су пролазили кроз немачке и бугарске војне и полицијске затворе, затвор Специјалне полиције, али највише кроз овдашњи логор.

РИТАМ СМРТИ НА БУБЊУ

Брдо Бубањ се налази на северозападној коси узвишења Горица. Овде је за време Другог светског рата било једно од највећих стратишта у Србији. За време окупације на овом месту су стрељани војно-политички кривци (припадници и присталице четничког и партизанског покрета), Јевреји, Роми, таоци и остали, првенствено заточеници нишког Казненог завода.

У својој ратној пропаганди Немци су за немире у Србији оптуживали комунисте, а врло често и Јевреје, па су објављивали да су стрељали известан број комуниста иако су са њима ликвидирали и друге – четнике. На пример, 10. јула 1943. године, по Нишу су излепљена плакатирана саопштења да је четири дана раније због убиства бугарског војника у Грделици стрељано 45 комуниста. Међутим, на истом плакатираном саопштењу није било ни 20 затвореника који су заточени по линији партизанског покрета. Нацисти су тада на Бубњу стрељали многе људе Драже Михаиловића, оглашавајући их сходно својој пропаганди „комунистима“.

Плакатираних објава о стрељању, било комуниста (komunissten) или присталица Драже Михаиловића (D.M. Anhânger) није било за све извршене одмазде. Окупаторске власти су их истицали само онда када су мислили да ће изазвати потребан ефекат код грађанства или ако то изричито захтева главнокомандујући генерал Србије, односно шеф полицијске и службе безбедности. Има их врло мало по питању одмазди које су за време окупације извршене у Нишу.

За време немачке окупације има више дана када су на Бубњу извођени и стрељани појединично, групно или заједно са другим категоријама ухапшеника припадници и присталице четничког-равногорског покрета.

На зидовима, таваницама, гредама и вратима самица нишког концентрационог логора и данас се могу видети многа имена стрељаних Михаиловићевих логораша. То су последњи трагови њиховог боравка у немачком заточеништву пре него што ће отићи на место одакле се нико жив не враћа. Саме поруке равне

су натписима из античких трагедија, али једна заузима нарочито пажњу. То је последња порука-натпис мајора Мила Роловића на таваници у самици број један. Мајор Роловић је постављен за команданта Власинског корпуса ЈВУО и ухапшен је у Власотинцу у фебруару 1943. године. Из затвора у Лесковцу спроведен је у логор и заточен у првој самици, где остаје све до 8. априла 1943. године, када је изведен на Бубањ и стрељан. Пре стрељања, оставио је оловком историјски запис, песму, која се редовно певала и слушала за време окупације: „Не плачи мајчице мила". Посветио ју је својој покојној мајци, знајући да ће ускоро бити стрељан.

Ригорозније (полицијске) мере према припадницима и сарадницима генерала Михаиловића, тада министра војног у влади др Слободана Јовановића, окупатори почињу да примењују одмах по окончању првих већих интернација у нацистичке логоре изван земље. Са доласком Гестапоа и SS полиције и након преузимања целокупне контроле над логором започиње интезивни репресивни период. Прва већа стрељања припадника ЈВУО на Бубњу почела су у лето 1942. године. У некомплетној немачкој полицијској документацији пронађен је само податак да је у Краљеву и Нишу ликвидирана завереничка група која је припадала покрету Драже Михаиловића и да је бројала 50 људи.

Од јула до краја септембра 1942. године, нема много докумената у вези стрељања припадника четничког или партизанског покрета у Нишу.

Немачки командант Србије је у свом дневном извештају од 1. октобра 1942. године, известио да је Фелдкомандантура 809 у Нишу после саслушања стрељала 7 водећих људи Драже Михаиловића.

I.
Ne plači majčice mila
Jer mene čuva sad Bog
Ne plači majčice draga
Ja ću ti opet doć.
II.
Ja sanjam da osećam
zagrljaj tvoj
Te nežne i mile reči
Vrati se sine moj.
III.
A kad opet s tobom budem ja
Lepše će sunce da sja
Bit ćemo srećni mi
Majčice ja i ti.
„Ove stihove pišem
sjećajući se svoje nesrećne
majke!„Rolović I.Milo

У лесковачкој пошти откривена је једна Михаиловићева обавештајна група – повезана са Нишом, која је интезивно вршила прислушкивање немачких разговора и припремала се да врши саботаже на телефонским везама. Петнаест завереника је кажњено смрћу и стрељано у Лесковцу и Нишу.

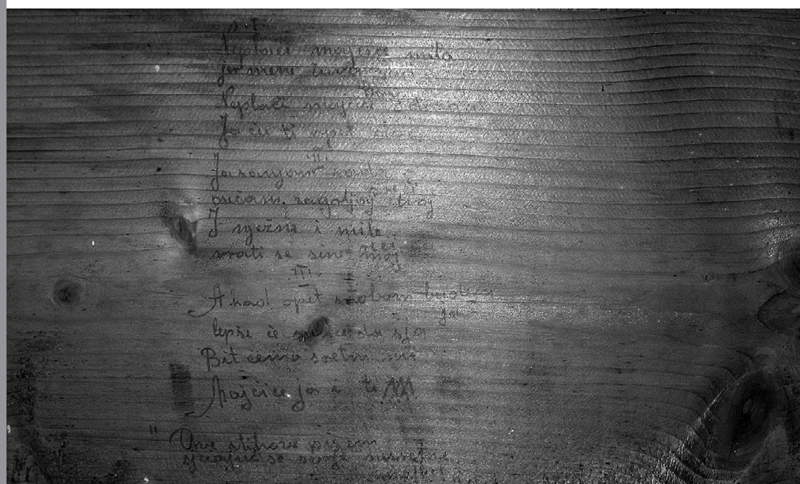
Немачки дневни извештај за 30. новембар 1942. године каже да је у циљу одмазде, а након темељног саслушања, стрељано 20 припадника Д.М. у Нишу.

У дневном извештају од 14. децембра 1942. године, наведена је још једна одмазда - *Фелдкомандантура 809 у Нишу извршила је стрељање још 7 водећих људи Д.М. који су ухваћени и саслушани*.

Исти период карактерише и стрељање припадника четничке организације после одлука преких немачких судова, али и свирепа убиства приликом саслушања.

У немачком дневном извештају од 6. јануара 1943. године, пише да је стрељано 30 присталица Д.М. Ово стрељање је извршено на Бубњу, 4. и 5. јануара. Са

Мајор Роловић, текст песме и место на таваници где се и данас налази

Бањице је Гестапо послао два затвореника. Пре одласка у Ниш, тридесеторици бањичких логораша, међу којима и интендантском пуковнику Живораду Жики Марковићу, организатору покрета у Нишу, прочитана је пресуда у соби смрти да се као припадници организације Д.М, који су вршили разна недела против Немаца осуђују на смрт.

Поменуто стрељање је извршено као опомена *злочиначким елементима који су покушавали да наруше јавни ред и мир у последњих десет дана*. Тако је дословно писало у извештају. Било је то ново стрељање по пресудама преких судова. Припадност четничкој организацији Д.М. – смрт стрељањем, без права жалбе.

Михаиловић извештава краљевску владу у Лондону: „*Стрељања се врше у Нишу, Лесковцу, Краљеву и Крушевцу и то само сумњивих да су присталице Драже Михаиловића*“.

Двадесет затвореника - талаца (10 комуниста и 10 присталица Д.М.) стрељано је 20. јануара на Бубњу у циљу одмазде за убијене председнике општине Турековац и Плавци код Лесковца. Према немачким дневним извештајима за месец јануар, стрељано је 90 припадника покрета Д.М, од тога највише у Нишу – на Бубњу.

Првог фебруара, наређена је нова одмазда због погибије немачких војника. У Нишу је требало стрељати 195 затвореника, припадника покрета Драже Михаиловића и комуниста. Предвиђени број био је намирен. У овој великој одмазди највише су страдали привrженици четничком покрету који су били ухапшени или заробљени у децембру 1942. године или раније. Тада је стрељан и илегални командант Ниша, што је био најтежи губитак за четничку организацију до тада.

Био је то интендантски капетан Стеван Веселиновић. Борио се на опсади Краљева у октобру 1941. године, али је још пре рата боловао од анемије. Није могао да издржи напор, напустио је Западну Србију, вратио се у Ниш да би касније касније пришао градској организацији. Након интернирања др. Чедомира Јанковића у злогласни Маутхаузен одређен је за цивилног команданта Ниша. Ту је остао све до хапшења. Пре него што је доспео у логор саслушаван је у затвору Гестапоа.

За време саслушања, гестаповци су направили од папира крст који су му показали на крају. То је била пресуда чије је извршење сачекао у логору. Дошао је 23. фебруар, када је прозван са многим својим истомишљеницима. Последњи пут. Када су га гестаповски официри у дворишту питали да ли се као официр каје што је радио против Немаца, због чега ће умрети, хладно и пркосно им је рекао: „Не кајем се! Живео Дража Михаиловић!" Изненађени толиком количином дрскости гестаповци су му пружили руку коју је одбио. Стрељан је на Бубњу.

Нешто раније, у Београду, на Јајинцима, погубљен је и млади потпоручник Богољуб Мишић, организатор и командант равногорске омладине у Нишу. Документа Гестапоа су забележила да је успео да у граду организује 2.000 омладинаца, махом студената и гимназијалаца.

Стрељало се и по фиктивним пресудама. Немачки извештај од 3. фебруара 1943. године, кратко каже да су *ухваћена 47 четника Драже Михаиловића, да је неколицима стрељана при покушају бекства а остали након саслушања.* То је била група заробљених Косаничана. Тројици сељака из Власова, Бугари су наредили да ископају раке, стрељали их и поднели извештај *да су покушали да беже*. Остале четнике из Косанице, јаког упоришта ЈВУО, стрељали су такође Бугари. Баш као што су стрељали и њихове претке у време гушења Топличког устанка 1917. године.

Командант Јужне Србије је немоћно извештавао: „*Бугари су нам убили најбоље и главне људе. У народу бугарска зверства неподношљива. Свакодневно мучки убијају Србе*".

Списак стрељаних Косаничана водио је стари кафеџија из Куршумлије тако што је имена уписивао на једном картону који је скривао испод сламе у приземној соби број 12. Међутим, и он је ускоро прозван на стрељање. Није познато ко је наставио да води списак. Према именима несталих, који су били заточени у затвору у Куршумлији, око 80 Косаничана изгубило је тада животе на Бубњу за идеју Равне Горе. Немци су тог крвавог фебруара 1943. године напунили бубањске јаме четницима и равногорцима. Стрељани

су многи команданти, организатори равногорског покрета, националисти – привржени краљу, отаџбини и Михаиловићу. До ове велике несреће дошло је нешто раније, када су Бугари код поручника Косте Мудрића пронашли поверљиве спискове организатора по целој Косаници. У вези његовог хапшења, командант бугарског окупационог корпуса, писао је:

„*Хватањем поручника Косте Мудрића, Дражиног организатора у Топличкој области и хапшењем присталица покрета у истом реону, нанешен је организацији тежак удар*„.

У дневном извештају команде Србије за 8. март стоји да је у Нишу у циљу одмазде стрељано 10 комуниста и 10 присталица Д.М. Одмазда је извршена због напада и уништења рудника Соко.

Командант Србије је 18. марта издао наређење Фелдкомандантури 809 Ниш да стреља 10 комуниста због напада на млекару која је снабдевала немачку војску и 20 присталица Д.М. због рањавање једног подофицира. Наређење команданта Србије од 5. априла, које је упућено Фелдкомандантури 809 Ниш, гласи: *„Као одмазду за оштећење жичаре код Мајданпека (27/28.2) од припадника Д.М извршите стрељање 15 њихових присталица. Као одмазду за напад на Млекарско предузеће у Вражогрнцу, округа Зајечарског и убиство управника (14. 3) стрељајте 15 комуниста. О извршењу поднети извештај и приложити 10 примерака плаката о извршеном обнародовању*".

Ова одмазда је намирена и обнародована, 8. априла 1943. године. Истакнута су имена 15 комуниста и 15 присталица Драже Михаиловића који су стрељани.

Наређење команданта Србије нишкој Фелдкомандантури од 27. априла гласи: *„Због извршеног напада на месне стражаре на дан 8. IV. 1943. године код Алексинца, извршите стрељање 15 комуниста и 15 присталица Д.М. Поднесите извештај о извршењу и приложите један плакат о обнародовању истог*".

Стрељање је обнародовано у Нишу, 5. августа исте године. Међутим, стигло је још једно за које нема плаката. Због нереда код Алексинца командант Србије

издаје заповест Фелдкомандантури 809 да изврши стрељане још 15 комуниста и 15 присталица Д.М. Наређење је прослеђено 27. јуна исте године.

Из крушевачког затвора у нишки логор стигла је велика група затворених припадника партизанског покрета, након провале Милорада - Мише Обрадовића и пада ОК КПЈ за Крушевац и ЈВУО – које су заробили Немци и Бугари у акцијама на терену. Смештени су у четрнаестици. Нацисти су на Бубњу стрељали најбоље и најоданије Кесеровићеве људе, међу њима и три команданта батаљона и једног команданта чете. Тада је поред других, стрељан и Животије Миливојевић, звани „Жота“. На обнародованим плакатима било је истакнуто да је погубљен 27. априла 1943. године са још 9 присталица Д.М. у циљу одмазде због убиства среског начелника у Врњачкој Бањи. Његов брат Ратомир је 25. јануара 1944. године из нишког логора одведен на принудни рад у Француску са једном већом групом логораша и више се никад није вратио. Заробљен је и Ратомир Мандић из Срња са још 6 четника. Предао се есесовцима са осталима како би омогућили локалном команданту да се са батаљоном на време склони из села и да не би нацисти палили куће. О хапшењу ове групе немачки извештај за 7. јануар, каже: *„Немачки полицијски батаљон приликом прочешљавања терена северно од Крушевца ухватио 7 устаника Д.М. и једног команданта“.* Из немачког затвора у Крушевцу, пребачен је са осталима у нишки логор и стрељан 7. јуна 1943. године.

Шестог маја, командант Југоистока, издаје наредбу посредством телеграма: „Због убиства немачких војника и разарање пруге извршиће се стрељање 150 присталица Драже Михаиловића. За одмазду можете узети заточенике из лагера Фелдкомандантуре 809 Ниш, 610 Краљево и 599 Београд“.

Ова одмазда је намирена у Нишу, Краљеву и Крагујевцу после чега су по свим овим градовима излепљени плакати да је стрељано 150 присталица Д.М. У Нишу је поред стрељања присталица и припадника генерала Михаиловића стрељано и 30 припадника и

присталица партизанског покрета као одмазда због убиства председника општине Горња Јошаница, Губеревац и Белановица.

У наређењу команданта Србије од 30. маја Фелдкомандантури 809 Ниш, стоји да је код *Неготина, недељу дана раније убијен један припадник Руског заштитног корпуса и да због овог убиства треба стрељати 50 присталица Д.М.*". Одмазда је извршена прве недеље јуна на Бубњу. Довођени су затвореници са подручја Крајкоманде Зајечар директно на стрелиште. Највише их је било са подручја општине Доњи Милановац, Салаш, Неготин и из самог Зајечара. Због убиства немачких војника и њихових сарадника, командант Србије је почетком јуна издао наребу да се стреља још 500 талаца из покрета Д.М, и то, у Краљеву, Крушевцу, Шапцу, Београду, Крагујевцу и Нишу. Стрељање је извршено у више градова, 7. јуна 1943. године. У Нишу је тада извршен нови покољ Михаиловићевих присталица, углавном су страдали лесковачки омладинци. Према сећању затвореника, на Бубњу је одвежено 150 талаца из тринаестице и четрнаестице, док је из затвора у Лесковцу нешто раније испоручено 120 затвореника који су одговарали по кривици „Д. М". Командант Србије у телеграму од 8. јуна наређује Фелдкомандантури 809 Ниш да у циљу одмазде стреља 30 талаца, присталица Д. М. и комуниста.

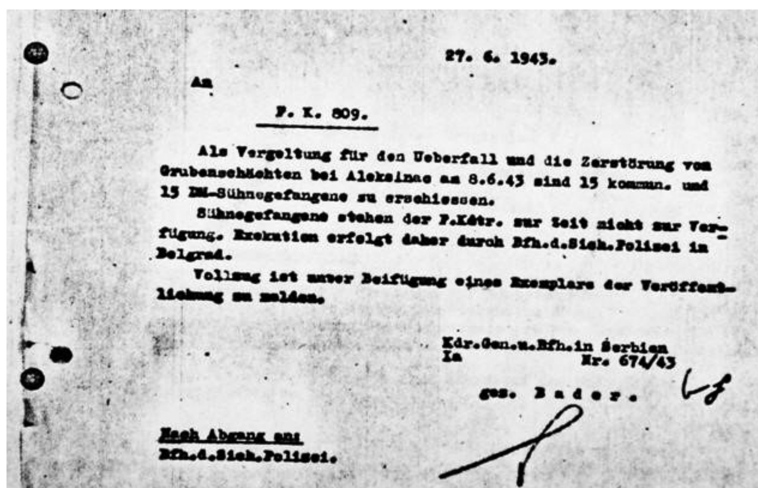
Ново наређење за одмазду од 1. јула 1943. године, гласи: *„За убиство бугарског стражара (30.IV/1.V. 43) извршиће се стрељање талаца. Пошто није нађен кривац за ово убиство то ће се у циљу одмазде стрељати 50 талаца (комунисти и присталице Драже Михаиловића)"*. Одмазда је извршена 8. јула 1943. године. Немци су стрељане националисте на излепљеним плакатима оквалификовали комунистима. Истог дана, у наређењу немачког команданта Србије стоји да ће Фелдкомандантура у Нишу у циљу одмазде стрељати 25 присталица Д. М, а уколико у логору нема талаца предвиђених за одмазду - да се узму таоци из Београда и Крагујевца.

Петог јула стигло је наређење Фелдкомандантури 809 Ниш да изврши стрељање 20 затвореника, по 10

присталица Д.М. и комуниста, због убиства председника општине Батушнице и Белановице.
Тридесет првог јула, командант Србије извештава да је у Нишу стрељано 40 талаца због убиства једног кмета и делимичног уништења рудника код Алексинца. Тада је стрељано 25 комуниста и 15 присталица Д. М. и плакат-саопштење је било излепљено по читавом граду, 3. августа 1943. године.

SERBIEN: Wetter: heiter.
Geringe örtl. Bandentätigkeit.
Als Sühne für Überfall auf Kohlenbergwerk bei Aleksinac u. für Ermordung 2 Bürgermeister 30 Komm., 20 Cetniks erschossen. Unternehmen Knjazevac ohne grösseres Ergebnis beendet, 29 Bandenverdächtige festgenommen. Bei Säuberungsunternehmen im Raum Cacak - Ivanjica 1 Feindtoter, 6 gefangene, geringe Beute, 28 Bandenverdächtige festgenommen. An Bahnstrecke SW Mladenovac Bhf. durch Bande verbrannt. Raum NW Mladenovac örtl. Erntesabotage. Bei Aufklärung NO Poljc durch 118. Jg. Div. 5 Feindverluste. Straßenbrücke SO Cajnice gesprengt. Gorazde u. Bos. Repeljo (10 NW Foca) von Cetniks besetzt.

Извештај команданта Југоистока да је 18. августа 1943. стрељано 30 комуниста и 20 четника у циљу одмазде.

27. 6. 1943.

An

F. K. 809.

Als Vergeltung für den Ueberfall und die Zerstörung von Grubenschächten bei Aleksinac am 8.6.43 sind 15 kommun. und 15 DM-Sühnegefangene zu erschiessen.

Sühnegefangene stehen der F.Kdtr. zur Zeit nicht zur Verfügung. Exekution erfolgt daher durch Bfh.d.Sich.Polizei in Belgrad.

Vollzug ist unter Beifügung eines Exemplars der Veröffentlichung zu melden.

Kdr.Gen.u.Bfh.in Serbien
Ia Nr. 674/43

gez. Bader.

Nach Abgang an:
Bfh.d.Sich.Polizei.

Наређење команданта Србије да се стреља 15 комуниста и 15 присталица Драже Михаиловића

Командант Југоистока је у свом дневном извештају за 18. август 1943. године, написао да је *као одмазда за напад на рудник мрког угља код Алексинца и убиства два председника општина стрељано 30 комуниста и 20 четника Драже Михаиловића*. На Бубњу је извршено још једно веће стрељање припадника и присталица ЈВУО из алексиначког и моравског среза, који су изведени из логора из петице. Стрељани су сви који нису стављени на списак за Немачку. Немци су почетком септембра наредили нову одмазду – 500 присталица Д.М. После једног дужег временског размака, кренула је нова *смртна прерасподела* по затворима и логорима широм окупиране Србије. Према сећању Александра Макотара, који је био везан у нишкој смртној групи и у последњи час пуштен, на Бубањ је одвежено око 70 логораша. Од овог броја, 11 је било из шестице. Нишки кафеџија Боривоје Говедарица такође сведочи да је одведено 70 затвореника из логора. Из бројних исказа и документације, ово ново и последње масовно убијање Михаиловићевих људи у Нишу, извршено је 11. септембра, два дана пошто је прослављен рођендан младог Краља Петра Другог Карађорђевића и излазак фашистичке Италије из рата.

Немци су у то време (септембар-октобар) практиковали да стрељају и мање од издатих наредби, али су зато слали Бугаре да пале читаве срезове, убијају и купе таоце.

Сходно наредби Врховног команданта Југоистока, од 22. децембра 1943. године, није постојао више одређени број ухапшеника, који би се имали стрељати за случај одмазде. Поред тога, требало је, према истој наредби, припаднике националних покрета и комунистичке противнике приводити одмазди, само ако им се докаже да су извршили одређено дело, за које треба вршити одмазду. Био је то почетак промене нацистичке злочиначке политике. Овоме је у многоме допринео немачки изасланик за Балкан, Херман Нојбахер, који је у то време боравио у Србији. Било је јасно да је Трећем Рајху ратна срећа окренула леђа и требало се искупити за почињене злочине претходних година, сваљујући целокупну кривицу на SS и Гестапо. Ипак, одмазде нису биле у потпуности обустављене,

али није било више масовних егзекуција. Још од средине новембра 1943. године, па све до повлачења из Србије, нацисти и фашисти су престали да обзнањују плакатираним саопштењима стрељања Михаиловићевих људи.

Немци су једну групу заробљених четника Николе Калабића дотерали из Београда у нишки логор. У дворишту су стајали десет сати док нису дошла два камиона који су их одвезли на Бубањ где су стрељани. После рата, припадници совјетске Црвене армије трагали су за својим војником Георгијем Бондаревим, за кога се знало да је са већом групом затвореника депортован за Ниш и погубљен неутврђеног датума. Истраживањем документације дошло се до сазнања да је Бондарев са још 9 четника транспортован из логора на Бањици и стрељан 20. марта 1944. године у Нишу. У немачком извештају за 20. март 1944. године, пише да је у циљу одмазде стрељано 30 талаца.

За поједина већа стрељања на Бубњу у периоду од априла до августа 1944. године нема доступних докумената и извештаја, али је било појединачних стрељања након пресуда немачких или бугарских преких судова. Највише су стрељани *транзитни логораши,* који су долазили са Бањице у циљу уништавања трагова злочина на Бубњу. Поједини извештаји о стрељањима на Бубњу налазе се у гестаповској архиви. Тако Ерих Винеке јавља *да су 10 ухваћених припадника Д.М. покрета, који су вршили шпијунажу и саботажу у нишкој Пошти, а који су ухваћени 10. маја, стрељани, 20. маја 1944, док су Бугари пет дана раније, стрељали тројицу, јер им је у граду рањен један подофицир.*

У доступним извештајима има података и за појединце који су стрељани, али масовнијих стрељања припадника четничког покрета до септембра 1944. године није било. И дипломатска активност Хермана Нојбахера, осујетила је неколико планираних одмазди према припадницима четничког покрета. Немци су највећи број Михаиловићевих логораша из средине 1944. године (њих око 500) послали на принудне радове, отпустили или конфинирали у логор на Бањици, где су остали до распуштања.

***

Припадници ЈВУО, у народу познатији као четници Драже Михаиловића, као легитимни настављачи Војске Краљевине Југославије, били су под заштитом међународних конвенција о правима ратних заробљеника којих се нацисти и фашисти нису придржавали. Њихово страдање у нишком концентрационом логору и из логора само је један сегмент у целокупном страдању српског народа под немачком и бугарском окупацијом (1941-1944).

Нацисти су преко својих докумената признали да су по логорима, затворима и на стратиштима у окупираној Србији (1941-1944), уништили (стрељали и убили) око 11.000 припадника и присталица Југословенске војске у отаџбини, а ухапсили или заробили скоро 50.000. То су велики губици који апсолутно, у сваком погледу, искључују било какво квалификовање снага генерала Драже Михаиловића као снага колаборације и издаје. Овде нису урачунати стрељани у окупаторским казненим експедицијама, нити страдали по интернирским логорима или умрли од тортура. Подаци су из некомплетних немачких дневних, седмодневних и месечних војних и полицијских извештаја. Колико од овога броја отпада на укупне жртве концентрационог логора у Нишу као и на бројне затворе у граду за сада није познато услед некомплетне документације. Према постојећој, на стратишту Бубањ је стрељано око 700 припадника и присталица четничког-равногорског покрета за време читаве окупације.

Народни музеј у Нишу је поред издавања ове публикације започео рад на темљеном попису свих преживелих, стрељаних, убијених и умрлих припадника и присталица ЈВУО и партизанског покрета у Нишу.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

АРХИВСКИ ИЗВОРИ

1. Народни музеј – Ниш (НМН)

-Књига изјава заточеника концентрационог логора на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)
-Збирка предмета и докумената заточеника логора на Црвеном крсту (ЛЦК)

2. Црвени крст Републике Србије (ЦКРС)
-Подаци службе тражења несталих и страдалих лица за време Другог светског рата (1941-1945)

3. Војни архив у Београду (ВА)
-Немачка микрофилмована документа из серије Вашингтон и Минхен (НАВ)
-Фонд Недићева архива (НДА)
-Фонд „Непријатељска архива“ (Бугари)
-Фонд „Непријатељска архива „ (Немци)
-Фонд Четничка архива (ЧА)
-Фонд „Војска Краљевине Југославије“ (ВКЈ) – евиденциони картони активних и резервних официра војске Краљевине Југославије (1920-1940).

4. Историјски архив града Београда (ИАБ)
-Књига Логор Бањица –логораши (књиге заточеника концентрационог логора Београд-Бањица 1941-1944), књиге 1-2, Београд, 2009.
-Фонд Befehlshaber und des SD (BdS).

5. Архив Југославије у Београду (АЈ)
-Фонд „Ратна штета (1941-1945). Приказ злочина бр.17189; Материјал са суђења Александру Дочеву и Ангелу Попову у Нишу.
-Жртве рата 1941-1945, Савезнички завод за статистику (ознака фонда: 179), Резултати пописа, Београд, август 1966. године.

6. Архив Србије у Београду (АС)
-Фонд БИА, фасцикле докумената везане за ОЗН-у / УДБ-у града Ниша.
- Фонд „Централна картотека учитеља који су службовали у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији“.

7. Историјски архив Ниш (ИАН)
-Збирка микрофилмова (1915-1945)
-VARIA
-Фонд Окружно повереништво за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (Козара) Ниш (1944-1947)
-Фонд Главног одбора Црвеног крста-окружни одбор Ниш (1878-1947) (ДЦК)

8. Историјски архив Крушевца (ИАК)
-Фонд Непријатељска документација (Бугари и Немци), кутије 2-3.
-Збирка ратне штампе (1941-1944).
-Фонд Четничка архива Драже Михаиловића
-Четничка организација у крушевачком округу (1941-1945)-рукопис урађен на основу доступне архивске грађе у Крушевцу и Београду.

Рукописи необјављених хроника
-Вујић Милосав, *Хроника Бобота*
-Ђорђевић Витомир, Ђорђевић Живомир, Николић Боривоје, *Хроника Бољевца*
-Милићевић Радослав, Милорадовић Стојан, Тимотијевић Радослав, *Хроника Здравиња*
-Николић Бранко, *Хроника Гаглова*
-Стевић Чедомир, Милосављевић Милен, Лазић Вукосав, Денчић Ројник, Богомировић Живота, Филиповић Данило, Поповић Мита, Петровић Жика, Милетић Мирослав, *Хроника Рибара*

9. Народни музеј Лесковац (НМЛ)

-Збирка фотографија

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

-*Извештаји Недићеве администрације и Српске државне страже за округ Зајечарски 1943-1944*, књига 2: приредио Божидар Благојевић, Историјски архив Тимочка Крајина-Историјски архив Неготин, Зајечар-Неготин, 2007.

-*Рат и мир ђенерала Драгољуба М. Михаиловића (изабрани ратни списи*), приредили: др Коста Николић, др Милан Ристовић и Бојан Димитријевић, књига 1, Српска реч, Београд, 1998.

МОНОГРАФИЈЕ, СТУДИЈЕ, СЕЋАЊА И РАСПРАВЕ

-A treatise on the juridical basis of the distinction between lawful combatant and unprivileged belligerent, The judge advocate general`s school U.S. Army, Charlotte, 1959.

-Avakumović dr I., *Mihailović prema nemačkim dokumentima*, Savez oslobođenje, London, 1969.

-Аврамов др С., Крећа др М., *Међународно јавно право*, Београд, 2007.

-Begović S., *Logor Banjica 1941-1944*, knjiga 1 i 2, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1989.

-Глишић др В., *Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941-1944*, Институт за историју радничког покрета Србије, Београд, 1970.

-Јевтић М.Б., Богдановић Б., *Јуришни батаљони војске Краљевине Југославије (од мита до стварности)*, Београд, 2013.

-Јочић Мр Б., Стевановић З., Петровић Т., *Алексиначке жртве XX века*, Алексинац, 2002.

-*Изводи из службених новина Краљевске Југословенске владе-ратно издање 1941-1945*, приредио: ваздухопловни капетан II класе Божидар П.Ћеранић, I Thornhill Ave, Oakworth (Енглеска), 20. октобара 1981. године.

-Калабић Р., *Равногорска историја*, Еуро, Београд, 1992.

-Mai U., *Kriegsgefangen in Brandenburg* (*Stalag III in Luckenwalde 1939-1945)*, Metropol, Berlin, 1987.

-Мартиновић-Бајица П., *Милан Недић*, пишчево издање, Чикаго, Илиноис (САД), 1956.

-Миладиновић С- Славко., *Хроника Сићева*, Општински одбор Субнор, Ниш, 1979.
-Milić M., *Jugosloveni u koncentracionom logoru Mauthauzen*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992.
-Миловановић М. М., *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Институт за савремену историју-Општински одбор Субнор Ниша-ИРО-Народна Књига, Ниш-Београд, 1983.
-Милосављевић К., *Тамо где је Слободиште*, Дневник, Нови Сад, 1969.
-Mitrovski B., Glišić dr V., Ristovski T., *Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941-1945*, Beograd, 1971.
-Николић К., *Историја Равногорског покрета*, књига 1-3, Српска реч ,Београд, 1999.
-Nojbaher H., *Specijalni zadatak Balkan*, Beograd, 2004
-Озимић Н., *Логор на Црвеном крсту*, Народни музеј Ниш, Ниш, 2012.
-Протојереј Даниловић И. М., *Предање и аманет (друго издање)*, Горњи Милановац, 2007.
-Radojković Dr M., *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947.
-Стевановић З., Прокић Н., Динчић А., *Делиградски корпус Југословенске војске у отаџбини на фотографијама и документима (допуна првог издања)*, Центар за културу и уметност, Алексинац, 2011.
-Stojiljković dr M., *Bugarska okupaciona politika u Srbiji 1941-1944*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1989.
-Suppan A., *Hitler-Beneš-Tito (Konflikt, Krieg und Volkermond in Ostmittel – und Sudosteuropa*, Teil 2, Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2012.
-Trials of War Criminals before the Nuerenbrg Military Tribunals, volume XI, Washington, 1950.
-Шафаревич И., *Социјализам као појава светска историје*, Светигора, Цетиње, 1997.
-Šijački Dr M., *Naš put (Istorija razmatranja o Ravnogorskom pokretu i njegovim neprijateljima sa 130 slika)*, Čikago, 1969.

ЧЛАНЦИ У ЧАСОПИСИМА И ЗБОРНИЦИМА

-Динчић А., „*Друштво Црвеног крста и концентрациони логор у Нишу (1941-1944)*“, Зборник Народног музеја Ниш, број 18-19, Ниш, 2010.
-Динчић А., „*Четници и равногорци алексиначког и моравског среза у концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)“*, Трагања-часопис Алексиначке гимназије, број 11, Алексинца, 2008.

Изјаве, податке и фотографије за публикацију пружили
-Александар Јанковић из Каракаса (Венецуела) (2013)
-Биљана Милашиновић из Београда (2009)
-Бисерка Павловић из Алексинца (2012)
-Бранислав Тикић из Ниша (2013)
-Бранислав Јовановић из Ниша (2013)
-Бранко Јефтић из Будве (2009)
-Бранко Рашета из Београда (2012)
-Владимир Ђукић из Београда (2012)
-Војислав Ђорђевић из Ниша (2013)
-Др Владислав Кнежевић из Београда (2013)
-Драгослава Хаџи-Лазић из Београда (2009)
-Зоран Недељковић из Крагујевца (2011)
-Зоран Стевановић из Алексинца (2009)
-Јелена Стојичић из Ниша (2013)
-Лука Степановић из Београда (2013)
-Љубица Зурковић из Ниша (2009)
-Миланко Ђурић из Лесковца (2005)
-Милисав Вељковић из Чикага (САД) (2010)
-Милослав Самарџић из Крагујевца (2010)
-Милош Шарац из Панчева (2013)
-Мирјана Ивановић из Алексинца (2012)
-Небојша Прокић из Ниша (2009)
-Никола Пашић из Торонта (Канада) (2012)
-Раде Коцић из Доње Студене (2012)
-Ратко Лековић из Београда (2014)
-Слађана Најдановић из Ниша (2010)
-Слободанка Митић из Ниша (2012)
-Станија Лазић из Островице (2012)

Свима који су помогли у припреми и штампању ове публикације, аутори се најсрдачније захваљују.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.48(497.11)"1941/1944"
341.322.5-058.65(=163.41)(497.11)"1941/1944"
94(497.11 Ниш)"1941/1944"

ДИНЧИЋ, Александар, 1980-
Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном Крсту у Нишу : (1941-1944) / Александар Динчић, Небојша Озимић. - Београд : Народни музеј, 2014 (Ниш : Атлантис). - 78 стр. : илустр. ; 20 cm

Тираж 1.000. - Библиографија: стр. 63-78.

ISBN 978-86-83019-31-1
1. Озимић, Небојша, 1962- [аутор]
а) Југословенска војска у отаџбини b) Срби - Жртве рата - Ниш - 1941-1944 c) Србија - Војна историја - 1941-1944
COBISS.SR-ID 209759500